

Η ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΑΝΤ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΧΟΥΣΕΡΛ: ΕΜΠΕΙΡΙΑ, ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ, ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΓΝΩΣΗ

Φωτεινή ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

1. Εισαγωγή

Στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου*¹ (1781) του Καντ (Immanuel Kant) συναντούμε για πρώτη φορά με τόσο καθαρό τρόπο τη διάκριση ανάμεσα στην αισθητικότητα (*Sinnlichkeit*) και τη νόηση (*Verstand*), αλλά και την προσπάθεια για αποσαφήνιση του ρόλου τους στο πλαίσιο της γνωσιακής ζωής του υποκειμένου. Η αισθητικότητα αναδεικνύεται ως η παθητική, δεκτική ικανότητά μας για παραστάσεις· η νόηση ως η αυθόρμητη ικανότητά μας για σκέψη. Γράφει ο Καντ:

Η γνώση μας απορρέει από δύο βασικές πηγές του πνεύματος· η πρώτη από αυτές είναι η ικανότητα να προσλαμβάνουμε τις παραστάσεις (η δεκτικότητα των εντυπώσεων), η δεύτερη είναι η ικανότητα να αποκτούμε γνώση ενός αντικειμένου μέσω των παραστάσεων αυτών (αυθορημσία των εννοιών)· με τη βοήθεια της πρώτης δίνεται το αντικείμενο, με τη βοήθεια της δεύτερης νοείται αυτό σε σχέση προς εκείνη την παράσταση (ως απλός προσδιορισμός του πνεύματος). (A50/B74)

Το βασικό κομμάτι της ΚΚΛ, η *Υπερβατολογική Στοιχειολογία*, αναλαμβάνει την πραγμάτευση αυτών των δύο αναγκαίων ικανοτήτων που οδηγούν στη γνώση με το καντιανό νόημα. Στο πρώτο μέρος της *Υπερβατολογικής Στοιχειολογίας*, στην *Υπερβατολογική Αισθητική*, ο Καντ προχωρά σε μια κριτική εξέταση της αισθητικότητας, δηλαδή της ικανότητας στη βάση της οποίας μας δίνονται αντικείμενα. Στο δεύτερο μέρος, στην *Υπερβατολογική Λογική* (και για την ακρίβεια στην *Υπερβατολογική Αναλυτική*), εξετάζονται οι όροι υπό τους οποίους νοούνται τα αντικείμενα της εποπτείας (*Αναλυτική των Εννοιών* και *Αναλυτική των Αρχών*).

¹ Για συντομία θα αναφερόμαστε σε αυτό το έργο ως ΚΚΛ, ενώ οι παραπομπές μας θα έχουν τη συνήθη μορφή Αχ/Βψ, με τον αριθμό χ να αντιστοιχεί στην αρίθμηση σελίδων της Α έκδοσης και τον ψ της Β. Χρησιμοποιούμε εδώ τη μετάφραση του Α. Γιανναρά.

Σε μια εποπτεία που δίνεται στην αισθητικότητα μπορούμε να διακρίνουμε την (άμορφη) *ύλη* και τη *μορφή*. Με τον όρο «ύλη» ο Καντ ονομάζει τα διάφορα αισθήματα (Empfindungen), τα οποία και θεωρεί αποτέλεσμα της επενέργειας των πραγμάτων καθ' εαυτά στην αισθητικότητα μας.² Τα αισθήματα θεωρημένα μόνο κατά το ότι βρίσκονται εγγεγραμμένα στην αισθητικότητα, ως αποτέλεσμα ενός σκέτου πάσχειν, είναι καθαρά υποκειμενικά. Αυτά εξαρτώνται «από την υποκειμενική κατασκευή της αισθητικότητας»³ (π.χ. από την όραση, την ακοή, την αφή) και μέσω αυτών δεν μπορούμε να γνωρίζουμε – τουλάχιστον όχι απριόρι – αντικείμενα.

Γεύση και χρώματα δεν αποτελούν καθόλου αναγκαίους όρους που μόνο κάτω από αυτούς είναι δυνατό να γίνουν για μας τα πράγματα αντικείμενα των αισθήσεων. Με τα φαινόμενα συνδέονται μόνο ως συμπτωματικά επακολουθήματα της ιδιαίτερης κατασκευής των αισθητηρίων μας οργάνων (A29).

Ο Καντ μιλά τόσο για μεμονωμένα αισθήματα, όσο και για πολλαπλά αισθημάτων (Mannigfaltigkeiten von Empfindungen). Η εποπτική παράσταση ενός πολλαπλού αισθημάτων που παρουσιάζεται στη συνείδηση, δηλαδή μια *παράσταση με συνείδηση*, αποκαλείται από τον ίδιο *αντίληψη*. Στο βαθμό, τώρα, που μια εποπτεία αναφέρεται μέσω του αισθήματος σε ένα αντικείμενο, έχουμε να κάνουμε με μια *εμπειρική εποπτεία*. Το αντικείμενο μιας εμπειρικής εποπτείας ο Καντ το ονομάζει *εμφάνιση* (Erscheinung).

Η ύλη μιας εμφάνισης συντάσσεται σύμφωνα προς ορισμένες σχέσεις και κατά τούτο, όπως προείπαμε, έχει κάποια *μορφή*. Αυτή η μορφή ή διάταξη, όμως, δεν μπορεί να είναι η ίδια κάποιο αίσθημα, παρά βρίσκεται απριόρι στο πνεύμα ως συνθήκη, ως όρος άρθρωσης των αισθημάτων. Η μορφή των κατ' αίσθηση εποπτειών είναι *καθαρή* εποπτεία.⁴ Κάνοντας αφαίρεση πρώτα όλων των νοητικών και έπειτα όλων των ενδεχομενικών αισθητηριακών στοιχείων, ο Καντ εντοπίζει, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την ανθρώπινη αισθητικότητα, δύο καθαρές εποπτείες: το χώρο ως καθαρή μορφή της εξωτερικής αίσθησης και το χρόνο ως καθαρή μορφή της εσωτερικής αίσθησης. Στην *Υπερβατολογική Αισθητική*, και στη βάση της *μεταφυσικής* έκθεσης των εννοιών του χώρου και του χρόνου, δείχνεται ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι *απριόρι* παραστάσεις και μάλιστα απριόρι *εποπτείες* και όχι έννοιες. Αντίστοιχα, στη

² Βλ., π.χ., ΚΚΑ, Α20/Β34.

³ Ό.π., Α28/Β44.

⁴ Βλ. ό.π., Α20/Β34-35.

βάση της *υπερβατολογικής* έκθεσης δείχνεται πως χωρίς την παραδοχή του απριόρι εποπτικού χαρακτήρα του χώρου και του χρόνου δεν θα ήταν δυνατές οι απριόρι συνθετικές προτάσεις της Γεωμετρίας και της Φυσικής.

Οι καθαρές μορφές του χώρου και του χρόνου δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από το νου, είτε ως πραγματικές υπάρξεις όπως ήθελε ο Νεύτωνας, είτε ως σχέσεις ή προσδιορισμοί των πραγμάτων όπως ήθελε ο Λάιμπνιτς. Ο Καντ τάσσεται υπέρ της *υπερβατολογικής ιδεατότητας* της μορφής (του χώρου και του χρόνου) των εμφανίσεων. Με άλλα λόγια, τη μορφή αυτή την παρέχει το ίδιο το υποκείμενο. Ωστόσο, ο χώρος και ο χρόνος ως απριόρι μορφές της αισθητικότητας δεν αρκούν για να έχουμε εμπειρία επιμέρους αντικειμένων. Οι εμφανίσεις στην εποπτεία δεν συνιστούν ακόμα εννοιολογικά προσδιορισμένα φαινόμενα.⁵ Ως γνωστόν, για τον Καντ, η εποπτεία από μόνη της είναι τυφλή και αυτό που επιπλέον απαιτείται προκειμένου να έχουμε εμπειρία αντικειμένων είναι η μεσολάβηση και εφαρμογή των απριόρι κατηγοριών του νου.⁶ Οι νοητικές κατηγορίες είναι αυτές που, στη βάση των (μαθηματικών και δυναμικών) θεμελιωδών αρχών του νου, ουσιαστικά ευθύνονται για την οργάνωση και τη σύνδεση των στοιχείων του αισθητηριακού πολλαπλού, είναι αυτές που ευθύνονται για οποιοδήποτε είδος *σύνθεσης*.⁷

Τα ζητήματα που αφορούν τις απριόρι κατηγορίες του νου και την εφαρμογή τους τα πραγματεύεται η Υπερβατολογική Λογική και με καμία έννοια δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία της καντιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Επίσης, στη δικαιοδοσία της καντιανής Υπερβατο-

⁵ Βλ., π.χ., ΚΚΛ, Α20/Β34, Α89-91/Β122-123, Β132, Α105, Β145. Η ακριβής αποτύπωση των καντιανών διακρίσεων και, κυρίως, το σε ποιο επίπεδο εφαρμόζονται οι έννοιες και το εάν αυτές ήδη προϋποτίθενται για τη διαμόρφωση της εποπτείας, αποτελούν ερμηνευτικά ζητήματα που δεν βρίσκουν καθόλου σύμφωνους τους διάφορους μελετητές. Έτσι, για παράδειγμα, οι Robert Hanna, Lucy Allais, Clinton Tolley, κ.ά., θεωρούν ότι το περιεχόμενο της εποπτείας στον Καντ είναι μη εννοιολογικό. Από την άλλη, οι John McDowell, Paul Abela, Hannah Ginsborg, κ.ά., υποστηρίζουν ότι η ενοποιητική διαμόρφωση της εποπτείας είναι πάντα ήδη εννοιολογική. Χάριν της έκθεσης, κρατούμε εδώ διακριτά τα επίπεδα της εποπτείας και της νόησης. Θα δούμε, όμως, παρακάτω ότι ο ίδιος ο Χούσερλ διαβάζει με “εννοιολογικό” τρόπο τον Καντ. Θεωρεί πως οι καντιανές κατηγορίες βρίσκονται επί το έργο στο σύνολο των συνθέσεων, άρα ήδη και στη διαμόρφωση της ίδιας της εποπτείας.

⁶ Βλ. ό.π., Α90/Β122, Α116/Β137-138. Πρέπει ξανά να διευκρινίσουμε ότι ανάλογα με τη στάση που υιοθετεί κανείς αναφορικά με την εννοιολογική διαπερατότητα της εποπτείας δίνεται διαφορετική ερμηνεία στο τι εννοεί ο Καντ με την «τυφλή εποπτεία».

⁷ Βλ. ό.π., Β129-130 όπου φαίνεται με τον καλύτερο τρόπο η στάση του Καντ απέναντι στο ζήτημα της σύνθεσης στην ΚΚΛ.

λογικής Αισθητικής δεν ανήκουν καθόλου ζητήματα που αφορούν την ύλη των αισθήσεων. Αυτή η τελευταία είναι για τον Καντ ενδεχομενική και δεν μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο μιας απριόρι θεωρίας. Η Υπερβατολογική Αισθητική, όπως αυτή αρθρώνεται στην ΚΚΛ, περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην έκθεση των απριόρι εποπτικών μορφών του χώρου και του χρόνου ως αναγκαίων όρων δυνατότητας για την απόκτηση γνώσης.

Στο πνεύμα της υπερβατολογικής φιλοσοφίας του Καντ κινείται σε μεγάλο βαθμό η ώριμη φαινομενολογική φιλοσοφία του Χούσερλ (Edmund Husserl). Αυτή αφενός αντιτίθεται στο εμπειριστικό πρόγραμμα και στην ιδέα ότι το υποκείμενο είναι εκείνο που ρυθμίζεται προς τον εξωτερικό κόσμο και ότι η αντικειμενική γνώση για αυτόν τον κόσμο προκύπτει στη βάση των εντυπώσεων, των ιδεών, των παραστάσεων που σχηματίζονται όταν τα διάφορα εξωτερικά ερεθίσματα προσβάλλουν με μηχανικό τρόπο τα αισθητήρια. Αφετέρου, η χουσερλιανή Φαινομενολογία αντιτίθεται στον άκρατο ορθολογισμό που θεωρεί ότι η γνώση του κόσμου είναι δυνατή χάρη αποκλειστικά στον ορθό λόγο και τις λειτουργίες του υποκειμένου που ρυθμίζονται και υπακούουν στους κανόνες της Τυπικής Λογικής. Εάν η εμπειριστική παραδοχή περί του κυρίαρχου ρόλου της αισθητηριακής εμπειρίας στην απόκτηση γνώσης συνιστά τερατώδη μονομέρεια, η πεποίθηση των ορθολογιστών περί μιας καθαρής νόησης χωρίς αισθητικότητα δεν είναι, για τον Χούσερλ, παρά μια ανοησία. Όπως ο Καντ, έτσι και ο Χούσερλ δέχεται ότι μόνο με τη *σύμπραξη* της αισθητικότητας και της νόησης είναι δυνατή η συγκρότηση του αντικειμενικού κόσμου και η γνώση μας για αυτόν.

Ωστόσο, ο φαινομενολογικός υπερβατολογικός ιδεαλισμός του Χούσερλ διαφέρει σημαντικά από την υπερβατολογική φιλοσοφία του Καντ. Πρώτα απ' όλα, ο Χούσερλ δεν δέχεται ότι υπάρχουν πράγματα καθ' εαυτά. Υπό τους όρους που σχετίζονται με το νόημα της περιβόητης υπερβατολογικής φαινομενολογικής αναγωγής, ο υπερβατολογικά συγκροτούμενος κόσμος είναι, για τον ίδιο, και ο πραγματικός κόσμος.⁸ Επιπλέον, στη χουσερλιανή Φαινομενολογία συντελείται μια *ριζικοποίηση* του καντιανού κριτικού προγράμματος, καθώς επιχειρείται η αποσαφήνιση του ρόλου της υποκειμενικότητας στη συγκρότηση της αντικειμενικότητας, όχι μόνο στο επίπεδο των κρίσεων και της επιστημονικής γνώσης, αλλά και στην περιοχή του προ-επιστημονικού και προ-κατηγοριακού πρωταρχικού συνειδησιακού βίου. Ο Χούσερλ επανερμηνεύει τη διάκριση ανάμεσα σε αισθητικότητα και νόηση με την

⁸ Βλ., π.χ., *Hua* III/1, §§49, 50· *Hua* V, σ. 145 [412].

εισαγωγή του διπόλου «πρωταρχική εμπειρία – ενεργήματα ανώτερης τάξης». Εν συντομία και σε αδρές γραμμές θα λέγαμε ότι η *πρωταρχική εμπειρία* είναι εκείνη η θεμελιώδης περιοχή του συνειδησιακού βίου που προϋποτίθεται και στηρίζει κάθε άλλο ενέργημα γλωσσικής θεματοποίησης ή επιστημονικής θεωρητικοποίησης. Μάλιστα, η μάθηση που, σύμφωνα με τον Χούσερλ, αναλαμβάνει την πραγμάτευση αυτής της θεμελιώδους περιοχής είναι η Υπερβατολογική Αισθητική, τώρα με ένα νέο, φαινομενολογικό νόημα. Είναι ενδεικτικό το πώς μιλά ο Χούσερλ για αυτή τη μάθηση σε ένα πολύ ενδιαφέρον χωρίο από την *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική* (1929):

Ως θεμελιώδες επίπεδο λειτουργεί, με ένα καινούριο νόημα, η «Υπερβατολογική Αισθητική» [...]. Αυτή πραγματεύεται το ειδητικό πρόβλημα ενός δυνατού κόσμου εν γένει ως κόσμου «καθαρής εμπειρίας», όπως αυτός προηγείται κάθε επιστήμης με το «ανώτερο» νόημα. [Αυτή πραγματεύεται] λοιπόν την ειδητική περιγραφή του καθολικού απριόρι, χωρίς το οποίο δεν θα μπορούσαν να εμφανιστούν ενοποιημένα αντικείμενα, στη σκέτη εμπειρία και πριν από τα κατηγοριακά ενεργήματα (με το δικό μας νόημα που δεν πρέπει κανείς να το συγχέει με το κατηγοριακό με το *καντιανό* νόημα), κι έτσι δεν θα μπορούσε να συγκροτηθεί εν γένει ενότητα μιας φύσης, ενός κόσμου, ως παθητική συνθετική ενότητα. (*Hua* XVII, σ. 297 [292], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)⁹

Ο ισχυρισμός εδώ του Χούσερλ, σύμφωνα με τον οποίο η (φαινομενολογικά νοηματοδοτημένη) Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται το ειδητικό πρόβλημα του προ-επιστημονικού και προ-κατηγοριακού κόσμου της *καθαρής εμπειρίας*, δεν έχει τύχει της αρμόζουσας προσοχής από τους μελετητές και ερμηνευτές του χουσερλιανού έργου. Το ζήτημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής τις περισσότερες φορές, είτε παραβλέπεται, είτε ταυτίζεται πρόχειρα και βιαστικά με την προβληματική των συνθέσεων της «καθαρής εμπειρίας» γενικά, χωρίς εντούτοις να επιχειρείται μια σε βάθος ανάλυση για το τι ακριβώς είναι αυτή η τελευταία.¹⁰ Φτάνει, λοιπόν, η έννοια της χουσερλιανής Υπερβατολογικής

⁹ Στις παραπομπές μας στα έργα του Χούσερλ από τη σειρά της *Husserliana* (σύντομα: *Hua*) παραθέτουμε πάντα πρώτο τον αριθμό σελίδας που αντιστοιχεί στο γερμανικό πρωτότυπο και δεύτερο μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες τον αριθμό σελίδας της αγγλικής μετάφρασης (όταν υπάρχει), ή μέσα σε οξυγώνιες αγκύλες τον αριθμό σελίδας της ελληνικής μετάφρασης την οποία και κάθε φορά υιοθετούμε (όταν υπάρχει – όταν δεν υπάρχει γίνεται από εμάς).

¹⁰ Έτσι, για παράδειγμα, ο Στάνιμποκ (Antony Steinbock) ταυτίζει την αίσθηση με την

Αισθητικής να θεωρείται περίπου αυτονόητη χωρίς να προσδιορίζονται με σαφήνεια τα όρια δικαιοδοσίας της.

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρήσουμε να αποσαφηνίσουμε τη φαινομενολογική νοηματοδότηση της έννοιας της Υπερβατολογικής Αισθητικής ως ακριβώς της μάθησης που αναλαμβάνει την πραγμάτευση των όρων συγκρότησης της πρωταρχικής εμπειρίας. Για το σκοπό αυτό θα ξεκινήσουμε (§2) με την εξέταση της κριτικής που ασκεί ο Χούσερλ στον Καντ αναφορικά με την έννοια της σύνθεσης. Θα μπορέσουμε έτσι να σκιαγραφήσουμε την αντίρρηση του Χούσερλ απέναντι στον τρόπο με τον οποίο αρθρώνεται η καντιανή Υπερβατολογική Αισθητική και ταυτόχρονα να σχηματίσουμε μια πρώτη γενική ιδέα για τη διαφοροποίηση της δικής του φαινομενολογικής θέσης για το ζήτημα. Στη συνέχεια (§3) θα στραφούμε στις ομολογουμένως λίγες περιπτώσεις της δευτερεύουσας βιβλιογραφίας, στις οποίες αναλαμβάνεται με περισσότερη συστηματικότητα η διερεύνηση του ερωτήματος περί του νοήματος μιας χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Θα δούμε πρώτα (§3.1) την προσέγγιση του Κερν (Iso Kern), ο οποίος θεωρεί πως ο Χούσερλ δεν κατάφερε ποτέ να αρθρώσει μια συνεκτική Υπερβατολογική Αισθητική και πως στη Φαινομενολογία του συναντούμε μόνο κάποιες ουσιωδώς διαφορετικές μεταξύ τους κατευθυντήριες ιδέες. Θα

παθητικότητα και ισχυρίζεται ότι ο Χούσερλ με τις παθητικές συνθέσεις εννοεί την *αισθητηριακή* εμπειρία (βλ. *Analyses Concerning Passive and Active Synthesis*, σ. xli.) Ο Μενς (James Mensch), επίσης, θεωρεί ότι η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική είναι μάθηση που αφορά την αισθητικότητα και τις παθητικές συνθέσεις που προσιδιάζουν σε αυτήν (βλ. MENSCH 1997, 73). Ο Γουέλτον (Donn Welton) κατανοεί την Υπερβατολογική Αισθητική του Χούσερλ ως τη μάθηση που αφορά τη συγκρότηση του χώρου και του χρόνου, αλλά και «ορισμένων βασικών αντιληπτικών δομών» (WELTON 2000, 203), όπως και τη γενετική ανάλυση των συνειρμικών συνθέσεων (WELTON 2000, 298). Σύμφωνα με τον Γουέλτον, η καντιανή διάκριση ανάμεσα σε αισθητικότητα και νόηση (και η αντίστοιχη διάκριση ανάμεσα σε (καντιανή-)Υπερβατολογική Αισθητική και Υπερβατολογική Λογική) αντικαθίσταται στον Χούσερλ από τη διάκριση ανάμεσα σε εμπειρία και νόηση (και τη χουσερλιανά ιδωμένη διάκριση ανάμεσα σε Υπερβατολογική Αισθητική και Υπερβατολογική Λογική) (βλ. WELTON 2000, 298). Στο WELTON 1999, όπου ο Γουέλτον επιμελείται μια θεματική ανθολογία κειμένων του Χούσερλ, στο κεφάλαιο με τίτλο «Υπερβατολογική Αισθητική», ο ίδιος συγκεντρώνει κείμενα του Χούσερλ που αφορούν ακριβώς τη χωρική και την υλική-αιτιακή σύνθεση του αντιληπτού αλλά και τις συνθέσεις της χρονο-συνείδησης. Ο Νένον (Thomas Nenon), στη βιβλιοπαρουσίασή του τού τόμου *HuaMb IV*, αναγνωρίζει ότι η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική δεν περιορίζεται στην περιγραφή των καθαρών μορφών του χώρου και του χρόνου και ότι αυτή αναλαμβάνει επιπλέον την ανάλυση των ουσιακών δομών της αντίληψης συμπεριλαμβανομένης της υποστασιακότητας και της αιτιότητας (βλ. NENON 2013).

σταθούμε ύστερα (§3.2) στην προσέγγιση του Ντε Αλμείντα (Guido de Almeida), ο οποίος ασκεί κριτική στις στατικές αναλύσεις του Χούσερλ και θεωρεί πως ο ορθός δρόμος για τη σύσταση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι αυτός των γενετικών αναλύσεων. Στη δική του προσέγγιση ο Κόστα (Vincenzo Costa), αν και, όπως θα δούμε (§3.3), μοιράζεται την κεντρική ιδέα της προσέγγισης του Ντε Αλμείντα, προτείνει ένα πάντρεμα των στατικών και των γενετικών αναλύσεων. Θα ακολουθήσει (§3.4) η εξέταση της προσέγγισης του Σόβα (Rochus Sowa), η οποία είναι καθόλα θετική καθώς δεν περιέχει στοιχεία κριτικής και παρουσιάζει τη χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική ως τη μάθηση που αναλαμβάνει υπό ενιαίο πρίσμα κάθε προ-επιστημονική πτυχή του βιόκοσμου (Lebenswelt). Από τη δική μας μεριά, θα υπογραμμίσουμε (§4) την ανεπάρκεια αλλά και τη λανθασμένη προοπτική αυτών των προσεγγίσεων, εστιάζοντας στο ενέργημα της απλής αντίληψης σκέτα φυσικών πραγμάτων και αναδεικνύοντας τον προ-επιστημονικό (§4.1), προ-εννοιολογικό(-υπαγωγικό) (§4.2) και προ-κατηγορηματικό (§4.3) της χαρακτήρα. Τέλος, και στη βάση των προηγούμενων αναλύσεών μας, θα προχωρήσουμε στη διατύπωση μιας πρότασης που θεωρούμε πως για πρώτη φορά καταφέρνει να πραγματευθεί με ενιαίο και συνεκτικό τρόπο το ζήτημα μιας χουσερλιανά εννοημένης Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής (§5) κατά το βάθος (§5.1), το ύψος (§5.2) και το εύρος της (§5.3).

2. Η κριτική του Χούσερλ στην καντιανή έννοια της σύνθεσης

Ο Χούσερλ ασκεί κριτική στην καντιανή Υπερβατολογική Αισθητική ισχυριζόμενος ότι αυτή είναι ιδιαίτερος στενή με το να περιορίζεται στη σκέτη έκθεση των απριόρι μορφών της αισθητικότητας. Ο βασικός άξονας της χουσερλιανής κριτικής αφορά το ζήτημα της σύνθεσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ κατηγορεί τον Καντ για το ότι στη φιλοσοφία του όλες οι συνθέσεις πρέπει να είναι αποκλειστικά συνθέσεις ενεργημάτων «ανώτερης τάξης», κάτι που καθίσταται θέμα φιλοσοφικής έρευνας μόνο αργότερα στο πλαίσιο πια της Υπερβατολογικής Αναλυτικής.¹¹ Στη φιλοσοφία του Καντ, είναι η Υπερβατολογική Αναλυτική

¹¹ Ήδη στο πρώτο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1981), ο Χούσερλ κάνει ρητή την αντίθεσή του στην καντιανή θέση σύμφωνα με την οποία το σύνολο των συνθέσεων είναι αποτέλεσμα της αυθόρμητης δραστηριότητας της νόησης (*Hua* XII, σσ. 39 κ.επς [40 κ.επς]). Μόνο που σε αυτό το έργο ο πρώιμος Χούσερλ δεν έχει ακόμα προχωρήσει στη φαινομενολογική επανεργμίνηση της μπρεντανιανής έννοιας της αποβλεπτικότητας και στην ανάδειξη του συνθετικού-συγκροτητικού χαρακτήρα του αποβλεπτικού συνειδησιακού βίου στα διάφορα επίπεδά του (βλ.

αυτή που πραγματεύεται το πώς η νόηση, στη βάση των κανονιστικών αρχών της, αναλαμβάνει τις ενεργές συνθέσεις του αισθητηριακού πολλαπλού για να οδηγήσει τελικά στη συγκρότηση των επιστημονικών αντικειμένων της Φυσικής και της Γεωμετρίας. Όμως με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Χούσερλ, ο Καντ παραβλέπει το πολύ σημαντικό κομμάτι της συγκρότησης της *πρωταρχικής εμπειρίας*. Η καντιανή φιλοσοφία καταγγέλλεται γιατί προϋποθέτει ως δεδομένο τον κόσμο της απλής αντίληψης, παραβλέποντας εντούτοις στο σύνολό της την περιχή των *πρωταρχικών συγκροτητικών συνθέσεων*.

Τη λογική αυτής της κριτικής στον Καντ τη συναντούμε σε διάφορα σημεία του χουσερλιανού έργου. Στην *Πρώτη Φιλοσοφία* ο Χούσερλ αντιπαραθέτει την Υπερβατολογική Φαινομενολογία προς την καντιανή Υπερβατολογική Φιλοσοφία και κατηγορεί τον Καντ για τη στενή αντιμετώπιση του χώρου και του χρόνου ως μορφών της σκέτης αισθητικότητας.¹² Ο Χούσερλ επιμένει στο ότι οι διάφορες συνθέσεις αφήνονται από τον Καντ στη δικαιοδοσία της Υπερβατολογικής Αναλυτικής και αφορούν αποκλειστικά τη συγκρότηση των αντικειμένων της σκέψης, για παράδειγμα των αντικειμένων της Γεωμετρίας. Αν και, κατά τον Χούσερλ, ο Καντ δεν παρέβλεψε πως ήδη στην ενότητα των αντιληπτών κατά την εκτατότητά τους προσιδιάζουν συνθέσεις, αυτές τίθενται σε εφαρμογή στην Υπερβατολογική Αναλυτική.¹³ Η αντίρρηση του Χούσερλ έγκειται εδώ στο ότι μια τέτοια αντιμετώπιση καθιστά αδύνατη την πραγμάτευση της συγκρότησης της *πρωταρχικής χωρικότητας* αλλά και της *πρωταρχικής χρονικότητας* εντός του πλαισίου της Υπερβατολογικής Αισθητικής και *πριν* τις συνθέσεις της Υπερβατολογικής Αναλυτικής. Ο ίδιος καθιστά ρητό πως

[με αυτή την πρωταρχική χωρικότητα] δεν εννοώ το χώρο της Γεωμετρίας, εννοώ τον σκέτο αντιληπτικό χώρο, το χώρο της σκέτης [αντιληπτικής] εποπτείας, ο οποίος βεβαίως είναι η προϋπόθεση της Γεωμετρίας. (*Hua* VII/1, σ. 386)

σχετικά και ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ 2013). Έτσι, στη ΦΑ ασκείται κριτική στον Καντ, όχι για το ότι αυτός αφήνει ανεξέταστες τις (συνειδησιακές) συνθέσεις του εποπτικού επιπέδου της πρωταρχικής εμπειρίας, αλλά για το ότι αφήνει ανεξέταστα τα *έτοιμα* προϊόντα της εμπειρίας. Το ζήτημα της εξέλιξης της σκέψης του Χούσερλ από το πρώιμο έργο του στις φαινομενολογικές αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*, και η αντίστοιχη μεταβολή που συνεπώς λαμβάνει χώρα αναφορικά με τη χουσερλιανή κριτική απέναντι στην καντιανή φιλοσοφία, παρουσιάζει το δικό του ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στο παρόν πλαίσιο, ωστόσο, δεν θα προχωρήσουμε σε περισσότερες λεπτομέρειες.

¹² Βλ. *Hua* VII/1, σ. 386 (από κείμενο του 1908).

¹³ Ό.π., σ. 404 (από κείμενο του 1915)· βλ. και *Hua* V, σσ. 30 [27]· 128 [116].

Ανάλογα πράγματα ισχύουν για την πρωταρχική χρονικότητα. Η Φαινομενολογία, ανάμεσα στα άλλα, κάνει θέμα της τη συγκρότηση της πρωταρχικής χωρικότητας και χρονικότητας, ενώ διακρίνει ρητά όλες τις στηριγμένες θεωρητικοποιήσεις. Για τη Φαινομενολογία,

ο χώρος και ο χρόνος είναι προϊόντα μιας ιδιαίτερης σύνθεσης κατώτερης βαθμίδας και η σύνθεση της [θεματοποιητικής] αντικειμενοποιητικής διάνοιας είναι ακριβώς μόνο μια ανώτερη. (*Hua* VII/1, σ. 405, από κείμενο του 1915)

Στην Παράδοση με τίτλο *Φύση και Πνεύμα* του 1919, ο Χούσερλ διαφοροποιείται ξανά ρητά από την καντιανή φιλοσοφία. Η κριτική του στον Καντ συνίσταται ακριβώς στο ότι χωρίς μια έννοια *σύνθεσης ήδη* στο επίπεδο της Υπερβατολογικής Αισθητικής δεν είναι δυνατή η πραγμάτευση της συγκρότησης του κόσμου της εμπειρίας.¹⁴ Σε αυτό το πλαίσιο, μάλιστα, ο Χούσερλ δίνει τώρα έμφαση στο ζήτημα της χωρικότητας και χρονικότητας *των πραγμάτων* της πρωταρχικής εμπειρίας.

Χωρίς το στάδιο της «σύνθεσης», στο οποίο συγκροτείται η χωρικότητα και η χρονικότητα [των πραγμάτων] ενός εμπειρικού κόσμου, οι οντολογικές αναγκαιότητες, όπως τις αντιλαμβάνεται ο Καντ, είναι υπερβατολογικά άκαρπες. Με το να προσδιορίζει, όμως, η σύνθεση το διαχωρισμό της Αισθητικής από την Αναλυτική, ακριβώς ο χώρος και ο χρόνος μένουν αποκλεισμένα για μια Αισθητική και ως υπόλοιπο θα είχαμε μόνο την αισθητικότητα των αισθημάτων [και όχι των συγκροτημένων χωρο-χρονικών πραγμάτων της πρωταρχικής εμπειρίας]. (*HuaMb* IV, σ. 180)

Σε ανάλογο πνεύμα κινείται και η *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*, όπου υπογραμμίζεται η αδυναμία του Καντ να χωρίσει τα προβλήματα μιας υπερβατολογικής έρευνας σε δύο ομάδες: «σε αυτά που αφορούν την προ-επιστημονική φύση και αυτά που αφορούν την επιστημονική φύση».¹⁵ Το αποτέλεσμα είναι πως ο Καντ δεν μπόρεσε να θέσει τα υπερβατολογικά ερωτήματα που αφορούν ειδικά την προ-επιστημονική φύση, όπως αυτή δίνεται στην εμπειρική εποπτεία και με το νόημα που δίνει σε αυτήν την τελευταία η Φαινομενολογία.¹⁶ Από την οπτική του Χούσερλ, ο Καντ δεν κατάφερε να αναπτύξει την προβληματική των συνειδησιακών συνθέσεων στο σωστό εύρος και βάθος. Δεν κατάφερε να διακρίνει ορθά τα διαφορετικά επίπεδα συγκρότησης

¹⁴ Βλ., π.χ., *HuaMb* IV, σσ. 179 κ.επ.

¹⁵ *Hua* XVII, σ. 234 [265].

¹⁶ Βλ. ό.π., σσ. 234-235 [265].

και να εξετάσει ξεχωριστά για κάθε ένα από αυτά τις ουσιώδεις αποβλεπτικές συστοιχίες ανάμεσα στις συγκροτητικές δομές της συνείδησης και τις συγκροτούμενες αντικειμενότητες (δηλαδή τις συστοιχίες εννοήσεων–εννοημάτων [Noesis-Noema Korrelationen]). Με τα λόγια του ίδιου του Χούσερλ: «όλα αυτά είναι ξένα στον Καντ, όσο πολύ κι αν η κριτική του λόγου του κλίνει προς την κατεύθυνση αυτής της [δικής μας] προβληματικής και ενίοτε την προσεγγίζει».¹⁷

Αυτό που κυρίως τονίζει ο Χούσερλ με την κριτική του στην καντιανή επιστημολογία είναι πως η καντιανή έννοια της *σύνθεσης*, ως σύμπραξη της αυθορμησίας της κατηγοριακής σκέψης και της εποπτείας, μπορεί να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση αντικειμένων όπως είναι αυτά της Γεωμετρίας ή της Φυσικής, αλλά όχι των πραγμάτων της πρωταρχικής εμπειρίας μας. Μια συμπληρωματική διάσταση της εν λόγω κριτικής συναντούμε στην *Κρίση*. Η §25 της *Κρίσης* έχει ως θέμα το ζήτημα της σύλληψης, από τον Καντ, της ιδέας της Υπερβατολογικής Φιλοσοφίας. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης ο Χούσερλ μιλά για την καντιανή διάκριση ανάμεσα στη σκέτη αισθητικότητα, η οποία «μας παρέχει τα σκέτα αισθητηριακά δεδομένα της εμπειρίας ακριβώς ως αποτέλεσμα της επίδρασης έξωθεν»,¹⁸ και τον καθαρό λόγο και τον κανονισμό του (Normierung) που ορθολογικοποιούν αυτή την εμπειρία. Το σημαντικό εδώ είναι ότι ο Χούσερλ θεωρεί πως στην καντιανή φιλοσοφία ο λόγος παρουσιάζεται με έναν *διττό* τρόπο λειτουργίας.

Ο ένας τρόπος είναι η συστηματική αυτο-ερμηνευσή του, αυτο-φανέρωσή του στην ελεύθερη και καθαρή μαθηματικοποίηση, στη δραστηριότητα των καθαρών μαθηματικών επιστημών. (*Hua* VI, σ. 97 <173>)

Όμως, αυτή η ρητή, φανερή λειτουργία του λόγου, που λαμβάνει χώρα στις μαθηματικές επιστήμες, προϋποθέτει, σύμφωνα με το πώς διαβάζει ο Χούσερλ τον Καντ, τη μορφοποίηση του ίδιου του προ-επιστημονικού κόσμου της εμπειρίας. Έτσι ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως, στον Καντ, για τη μορφοποίηση του προ-επιστημονικού κόσμου έχει ήδη λειτουργήσει ο λόγος με έναν *άλλο, δεύτερο* τρόπο.

¹⁷ *Hua* V, σ. 128 [116]. Βλ. και τη συναφή δήλωση του Χούσερλ: «Όσο πολύ [κι αν] διαφέρουν οι στόχοι μας κι ακόμα οι διαδρομές μας από εκείνες του Καντ, παρόλα αυτά είναι απαραίτητη η ουσιώδης συνάφεια του προβλήματος της εναργούς δομής του κόσμου της δυνατής εμπειρίας με τα προβλήματα της Υπερβατολογικής Αισθητικής και Αναλυτικής, ακόμα και της Διαλεκτικής του Καντ» (*Hua* IX, σσ. 94-95 [71]).

¹⁸ *Hua* VI, σ. 96 <171>.

Ο άλλος τρόπος είναι αυτός του σταθερά κρυμμένου συναρτητικά λειτουργούντος [fungierenden] λόγου, ο οποίος ορθολογικοποιεί διαρκώς αισθητηριακά δεδομένα και έχει εκάστοτε ήδη ορθολογικοποιήσει τέτοια δεδομένα. Αντικειμενικό αποτέλεσμά του είναι ο αισθητηριακο-εποπτικός κόσμος των αντικειμένων – η εμπειρική προϋπόθεση όλης της φυσικοεπιστημονικής σκέψης, δηλαδή της σκέψης που [σε ένα επόμενο και ανώτερο επίπεδο] κανοναρχεί συνειδητά την περικοσμική εμπειρία μέσω του φανερού μαθηματικού λόγου. (*Hua* VI, σ. 97 <173>)

Μάλιστα, για αυτή την κρυμμένη λειτουργία του λόγου, ο Χούσερλ έχει πει λίγο νωρίτερα:

Ο Καντ, όμως, είπε στον εαυτό του: αναμφίβολα, πράγματα εμφανίζονται, αλλά μόνο επειδή, στα κρυφά, τα αισθητηριακά δεδομένα λαμβάνονται ήδη ομού με ορισμένους τρόπους μέσω απριωρικών μορφών, επειδή, μέσα στην αλλαγή τους, λογικοποιούνται – χωρίς να έχει γίνει [ρητή] προσφυγή στο λόγο που φανερώνεται ως Λογική ή Μαθηματικά και χωρίς αυτός να έχει περιέλθει σε μια [ρητή] κανονιστική λειτουργία. (*Hua* VI, σ. 97 <172>)

Ο Χούσερλ, λοιπόν, μιλά για μια διπλή, διττή λειτουργία του λόγου στον Καντ, και όχι για δύο ουσιωδώς διαφορετικούς λόγους. Ο λόγος που αυτο-φανερώνεται στα Μαθηματικά και τη Λογική, είναι ο λόγος που, ήδη υπόρρητα, «στα κρυφά», μορφοποιεί την αισθητηριακή εμπειρία. Γι' αυτό και ο Χούσερλ μπορεί να ισχυρίζεται ότι,

[στον Καντ] ο εποπτικά εμφανιζόμενος κόσμος πρέπει να είναι ήδη ένα μόρφωμα των ικανοτήτων της «καθαρής εποπτείας» και του «καθαρού λόγου», δηλαδή των ικανοτήτων εκείνων που στη ρητή σκέψη εκφράζονται στα Μαθηματικά και στη Λογική. (*Hua* VI, σ. 97 <173>)

Αυτή είναι εν ολίγοις η αποτίμηση του Χούσερλ για την καντιανή προσέγγιση. Αλλά εδώ, βέβαια, κάνει την εμφάνισή του ένα σημαντικό ερμηνευτικό πρόβλημα αναφορικά με το ποια ακριβώς είναι η φιλοσοφική θέση του ίδιου του Χούσερλ. Τι δέχεται ο Χούσερλ για τον λόγο των Επιστημών και της Λογικής σε σχέση με εκείνον τον λόγο που, σε μια κρυμμένη λειτουργία του, ρυθμίζει τις συνειδησιακές συνθέσεις της πρωταρχικής εμπειρίας; Μπορούμε μήπως να αναμένουμε ότι η κριτική στον Καντ, την οποία είδαμε πως ο Χούσερλ διατυπώνει σε διάφορα σημεία του έργου του, θα περιοριζόταν στο ότι η καντιανή Υπερβα-

τολογική Αισθητική απλώς δεν κάνει θέμα της τις πρωταρχικές συνειδησιακές συγκροτήσεις αυτού του κρυφά λειτουργούντος λόγου; Θεωρούμε πως αυτή θα ήταν μια βιαστική και λανθασμένη προσέγγιση. Θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι ο Χούσερλ δεν υιοθετεί καθόλου την ιδέα περί ενός τέτοιου λόγου που επιτελεί μια διπλή λειτουργία, τη φανερή και την κρυφή. Θα υποστηρίξουμε ότι η χουσερλιανή Φαινομενολογία αποκαλύπτει την πρωταρχική εμπειρία ως την περιοχή μιας *πρώτης τάξης*, αλλά και ενός *άλλου τύπου* συνθέσεων των πρωταρχικών αποβλεπτικοτήτων, κάτι που επιτρέπει την άρθρωση μιας διαφορετικής Υπερβατολογικής Αισθητικής από αυτήν που κυρίως παρουσιάζεται στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

3. Επισκόπηση των προσλήψεων του ζητήματος

3.1. Η αρνητική προσέγγιση του Κερν: Δεν υπάρχει συνεκτική χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική

Στο σημαντικό βιβλίο του *Husserl und Kant* (1964) ο Κερν, ανάμεσα στα άλλα, εξετάζει εκτενώς και τη θεματική της Υπερβατολογικής Αισθητικής στο πλαίσιο του χουσερλιανού έργου. Στην εξέταση αυτή μπορούμε να διακρίνουμε τις ακόλουθες τρεις συνιστώσες. Πρώτον, την παρουσίαση της καντιανής έννοιας της Υπερβατολογικής Αισθητικής. Δεύτερον, το πώς ο Κερν αντιλαμβάνεται την πρόσληψη της εν λόγω καντιανής έννοιας από τον Χούσερλ. Και, τρίτον, την ανάδειξη των ιδιαίτερων διαστάσεων του χουσερλιανού εγχειρήματος για την εδραίωση μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Για τον Κερν, όμως, φαίνεται πως τελικά αυτό το εγχείρημα μένει ανεκπλήρωτο, καθώς ο ίδιος υποστηρίζει πως ο Χούσερλ προσπαθεί να παντρέψει ασύνδετα μεταξύ τους κομμάτια, παρουσιάζοντας κάθε φορά και κάτι διαφορετικό για το τι μπορεί να είναι μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική.

Πιο συγκεκριμένα, ο Κερν υποστηρίζει ότι ο Χούσερλ δεν χρησιμοποιεί την ονομασία «Υπερβατολογική Αισθητική» μονοσήμαντα. Αναφερόμενος, μάλιστα, στο σύνολο του χουσερλιανού έργου, διακρίνει τρεις σημασίες αυτής της ονομασίας, τις οποίες και θεωρεί *ουσιωδώς διαφορετικές* μεταξύ τους.¹⁹ Σύμφωνα με τον Κερν, η ονομασία «Υπερβατολογική Αισθητική» απαντάται στο έργο του Χούσερλ με μια πρώτη σημασία για να ονομάσει τη φαινομενολογική μάθηση της συγκρότησης του αντιληπτού πράγματος στο επίπεδο της καθαρής αισθητικότητας. Σε αυτό το επίπεδο, το αντιληπτό συγκροτείται ως υπερβατική

¹⁹ Βλ. KERN 1964, 253.

έκταση πληρωμένη από ποιότητες, όπως είναι το χρώμα ή η σκληρότητα· συγκροτείται, δηλαδή, ως αυτό που ο Χούσερλ αποκαλεί στις αναλύσεις του αισθητηριακό *φάσμα* (Phantom). Με άλλα λόγια, η Υπερβατολογική Αισθητική είναι εδώ η θεωρία της φαινομενολογικής συγκρότησης της *res extensa* (στη χουσερλιανή εννόησή της). Για ευκολία, θα αναφερόμαστε στην Υπερβατολογική Αισθητική με αυτή την πρώτη σημασία που διακρίνει ο Κερν με τη συντομογραφία $ΥΑ_1$.

Ως Υπερβατολογική Αισθητική με τη δεύτερη χουσερλιανή σημασία ο Κερν εκλαμβάνει τη «φαινομενολογική προβληματική της προ-επιστημονικής αντίληψης»,²⁰ ή αλλιώς, όπως διευκρινίζει ο ίδιος, τη φαινομενολογική προβληματική του κόσμου της καθαρής εμπειρίας, ή του βιόκοσμου.²¹ Η καθαρή εμπειρία, που εξισώνεται εδώ με την προ-επιστημονική εμπειρία, περιγράφεται από τον Κερν και ως εμπειρία της υποστασιακής-αιτιακής δομής του κόσμου. Η Υπερβατολογική Αισθητική με τη δεύτερη σημασία (η $ΥΑ_2$) δεν περιορίζεται λοιπόν στη φαινομενολογική περιγραφή της συγκρότησης της *res extensa*, αλλά πραγματεύεται το αντιληπτό ως *res materialis* (στη χουσερλιανή εννόησή της).

Τέλος, η Υπερβατολογική Αισθητική με την τρίτη σημασία (η $ΥΑ_3$) αφορά, σύμφωνα πάντα με τον Κερν, την προβληματική της πρωταρχικής συγκρότησης με την έννοια, τώρα, της *όχι ακόμα διυποκειμενικής* συγκρότησης. Ο Κερν μας παραπέμπει εδώ στον πέμπτο *Καρτεσιανό Στοχασμό*, όπου ο Χούσερλ μιλά για τη θεωρία της εμπειρίας του άλλου, για τη θεωρία, με άλλα λόγια, της *ενσυναίσθησης* (Einfühlung), ως του αμέσως επόμενου επιπέδου πάνω από αυτό της Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Ο Κερν υποστηρίζει ότι ο Χούσερλ κάνει λόγο για Υπερβατολογική Αισθητική με κάποια από τις τρεις προηγούμενες, διαφορετικές μεταξύ τους σημασίες ανάλογα με το ευρύτερο πλαίσιο των εκάστοτε αναλύσεών του και θέλοντας κάθε φορά να ονομάσει ένα πρώτο επίπεδο το οποίο και αντιδιαστέλλει προς κάποιο ανώτερο. Ειδικότερα, στην περίπτωση της $ΥΑ_1$ η σκέτη αισθητικότητα αντιδιαστέλλεται προς την υπερ-αισθητικότητα, στην περίπτωση της $ΥΑ_2$ ο προ-επιστημονικός κόσμος αντιδιαστέλλεται προς τον επιστημονικό και, τέλος, στην περίπτωση της $ΥΑ_3$ η σολιψιστική πρωταρχικότητα αντιδιαστέλλεται προς τον διυποκειμενικό κόσμο. Ο Κερν, δηλαδή, επιχειρεί να εντοπίσει κάποιον ενιαίο μορφικό χαρακτήρα υπό τον οποίο να υπάγονται οι κατά τα άλλα ουσιωδώς διαφορετικές αναφορές του Χούσερλ σε μια Υπερ-

²⁰ Ο.π., σ. 254.

²¹ Ο.π.

βατολογική Αισθητική. Το μόνο κοινό που βρίσκει ο ίδιος, όμως, σε αυτούς τους διαφορετικούς τρόπους χρήσης είναι απλώς ότι στο πλαίσιο τους αντιδιαστέλλεται ένα επίπεδο συγκρότησης με κάποιο ανώτερο επίπεδο. Και καθώς ο πρώτος πόλος της αντιδιαστολής εμπεριέχει οπωσδήποτε στον πυρήνα του την καθαρά *αισθητηριακή* συγκρότηση της *res extensa*, δικαιολογείται τελικά η χρήση του όρου «Αισθητική». Πέραν τούτου, όμως, οι διαφορετικές αναφορές του Χούσερλ σε μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική αφήνονται από τον Κερν ασύνδετες, χωρίς να μπορούν να υποστηρίξουν μια στέρεη και συνεκτική θεωρία, αλλά και χωρίς να φωτίζουν επαρκώς τη σχέση της χουσερλιανής προσέγγισης με την αντίστοιχη καντιανή – σχέση που χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον Κερν ως «άκρως ασαφής».²²

3.2. Η κριτική προσέγγιση του Ντε Αλμείντα: Η ιδέα της κατηγοριακής ώσμωσης

Ο Ντε Αλμείντα, στο Παράρτημα του βιβλίου του *Sinn und Inhalt in der Genetischen Phänomenologie E. Husserls* (1972), αναλαμβάνει την πραγμάτευση του ζητήματος της *καθαρής εμπειρίας* στο πλαίσιο της χουσερλιανής Φαινομενολογίας. Πρώτα απ' όλα, η καθαρή εμπειρία παρουσιάζεται ως το υπόλοιπο της αφαίρεσης των διαφόρων πολιτισμικών στρώσεων του βιόκοσμου.²³ Ταυτόχρονα, αυτή συνεχώς αντιδιαστέλλεται προς την περιοχή της επιστημονικής εξιδανικευτικής σκέψης.²⁴ Φυσικά, αμέσως δημιουργείται μια ένταση καθώς καταλαβαίνουμε ότι δεν είναι όλες οι πολιτισμικές στρώσεις εξιδανικευτικές τυποποιήσεις πραγμάτων και σχέσεων πραγμάτων της αντίληψης. Αργότερα στην ανάλυσή μας θα επανέλθουμε σε αυτό σημείο. Εδώ θα εστιάσουμε στην κεντρική θέση του επιχειρήματος του Ντε Αλμείντα σύμφωνα με την οποία η, έτσι συγκεχυμένα εννοημένη, καθαρή εμπειρία δεν περιγράφεται με σαφήνεια από τον Χούσερλ. Πιο συγκεκριμένα, ο Ντε Αλμείντα ισχυρίζεται ότι ο Χούσερλ αμφιταλαντεύεται σχετικά με το πού ακριβώς πρέπει να τοποθετηθεί η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην αισθητικότητα και τη νόηση. Από τη μια, η διαχωριστική γραμμή πρέπει να είναι αρκούντως ψηλά έτσι ώστε να δίνεται απάντηση στο ζήτημα της *με νόημα* συγκρότησης του αντιληπτού. Σύμφωνα με τον Ντε Αλμείντα, αυτή η συγκρότηση πρέπει να αφορά και την υλική-αιτιακή συγκρότηση των αντιληπτών πραγμάτων, στην οποία, όμως, ο ίδιος θε-

²² Ο.π., σ. 257.

²³ Βλ. DE ALMEIDA 1972, 208.

²⁴ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 217.

ωρεί ότι ενέχονται νοητικά ενεργήματα ανώτερης τάξης (ενεργήματα τα οποία ο Χούσερλ αποκαλεί κατηγοριακά). Εάν, ωστόσο, η εν λόγω διαχωριστική γραμμή τοποθετηθεί τόσο ψηλά (ώστε να περιλαμβάνει την (κατηγοριακή) υλική-αιτιακή συγκρότηση) γίνεται τελικά δυσδιάκριτος ο διαχωρισμός αισθητικότητας και νόησης.²⁵

Από την άλλη, σύμφωνα με τον Ντε Αλμείντα, η επιθυμία για σαφή διάκριση των δύο περιοχών (της αισθητικότητας και της νόησης) οδηγεί τον Χούσερλ στην τοποθέτηση της διαχωριστικής τους γραμμής πολύ χαμηλά, έτσι ώστε η καθαρή εμπειρία να μην έχει “μολυνθεί” από περιεχόμενα της σκέψης. Ως καθαρή εμπειρία νοείται τότε η καθαρά αισθητηριακή αντίληψη, αλλά, ταυτόχρονα, αφήνεται αναπάντητο το ζήτημα αναφορικά με τη γενετική αποσαφήνιση της συγκρότησης του κόσμου. Ο Ντε Αλμείντα θεωρεί πως οδηγούμαστε έτσι σε έναν φαύλο κύκλο. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ίδιος,

[μ]οιάζει ως εάν ο Χούσερλ, υπό τον τίτλο «Υπερβατολογική Αισθητική», να είχε να προσφέρει μόνο ένα από τα ακόλουθα δύο: είτε την καντιανή θεωρία της «*natura formaliter spectata*», και μαζί την προβολή του επιστημονικού κοσμοειδώλου σε μια, κατασκευασμένη από την σκέψη, καθαρή εμπειρία, ή, διαφορετικά, κάτι που, και μων δεν είναι χωρίς νόημα [*sinnlos*], ωστόσο δεν έχει να κάνει πραγματικά καθόλου με τον «κόσμο» με το αυθεντικό νόημα. (de Almeida 1972, 219)

Για τον Ντε Αλμείντα αυτό σημαίνει και την αποτυχία του χουσερλιανού εγχειρήματος για την υπερβατολογική θεμελίωση της λογικής σκέψης ως τέτοιας σε προ-λογικά επίπεδα της συνείδησης.

Η διάγνωση, τώρα, του Ντε Αλμείντα αναφορικά με το αίτιο της τάλαντευσης του Χούσερλ και της αποτυχίας του να καταφέρει να οριοθετήσει ορθά την Υπερβατολογική Αισθητική, και τελικά να δείξει πώς θεμελιώνεται υπερβατολογικά η λογική σκέψη, έχει ως εξής. Ο Ντε Αλμείντα ισχυρίζεται ότι η ανάδειξη της καθαρής εμπειρίας ως εμπειρίας ενός κόσμου δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί στη βάση δομικών-στατικών αναλύσεων, στη βάση, δηλαδή, του γνωστού χουσερλιανού σχήματος «ερμίνευση-περιεχόμενο» ή «μορφή-περιεχόμενο».²⁶ Αυτό το σχή-

²⁵ Βλ. ό.π., σ. 218.

²⁶ Βλ. ό.π. Σύμφωνα με το σχήμα «ερμίνευση-περιεχόμενο», στα διαφόρων τάξης ενεργήματα η συνείδηση αναλαμβάνει τη νοηματοδότηση των κατάλληλων κάθε φορά περιεχομένων καθιστώντας έτσι δυνατή τη συγκρότηση σύστοιχων αποβλεπτικών αντικειμένων. Στην περίπτωση της αντίληψης, τα εμμενή δεδομένα της αίσθησης είναι εκείνα τα περιεχόμενα που ερμηνεύονται υπερβατικά έτσι ώστε να

μα επιτάσσει παντού την ύπαρξη και επιβολή συνειδησιακών ερμηνευτικών μορφών (Auffassungsformen). Εάν, όμως, η απλή εμπειρία είναι *ήδη* διαποτισμένη από συνειδησιακές ερμηνευτικές μορφές, τις οποίες ο Ντε Αλμείντα αντιλαμβάνεται ως νοητικές μορφές της λογικής σκέψης, δεν είναι δυνατό να αποσαφηνιστεί αυτή η ίδια η σχέση ανάμεσα στην καθαρή εμπειρία και τη λογική σκέψη. Εν ολίγοις, η «μορφή» στο σχήμα «μορφή–περιεχόμενο» είναι για τον Ντε Αλμείντα *λογική* μορφή. Οπότε, προκύπτει το αδιέξοδο: Αφενός, εάν η καθαρή εμπειρία είναι λογικά μορφοποιημένη, δε διαφέρει από τη σκέψη. Αφετέρου, εάν η καθαρή εμπειρία δεν έχει κάποια τέτοια μορφή, δεν είναι εμπειρία ενός *κόσμου*.

Τη λύση στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγούν οι στατικές αναλύσεις του Χούσερλ έρχονται να δώσουν, σύμφωνα με τον Ντε Αλμείντα, οι γενετικές αναλύσεις. Υπό το πρίσμα των γενετικών αναλύσεων, θα πει ο ίδιος, η εμπειρία είναι *ήδη* λόγος (Vernunft), οπότε καταργείται η διάκριση ανάμεσα σε καθαρή εμπειρία και σκέψη. Η εμπειρία δεν είναι ποτέ καθαρή αντίληψη, παρά «είναι *ήδη* η κίνηση ενός Diskursus που ρυθμίζεται από τελεολογικές Ιδέες». ²⁷ Ο λόγος της εμπειρίας δεν είναι κάποια επιβαλλόμενη δομική μορφή παρά είναι η ίδια «*αποβλεπτική* διάσταση της εμπειρίας». ²⁸ Ο Ντε Αλμείντα μιλά εδώ για μια «*αναπόδραστη* κυκλικότητα της Υπερβατολογικής Αισθητικής» ²⁹ από τη στιγμή που «[η αντιληπτική] εμπειρία είναι *ήδη* λόγος καθόσον αυτή κατευθύνεται προς την αλήθεια (δηλ. προς τον αντικειμενικό προσδιορισμό)». ³⁰ Και με αυτή την έννοια, η εμπειρία είναι *ήδη* Λογική ή Επιστήμη καθώς συνιστά *ήδη* ένα προσχέδιό (Entwurf) τους. ³¹ Όμως, ο λόγος της εμπειρίας δεν είναι πραγματωμένος· ενυπάρχει σε αυτήν ως *τέλος*. Η εικόνα που περιγράφει ο Ντε Αλμείντα, αυτής της, ούτως ειπείν, *κατηγοριακής* *ώσμωσης* ανάμεσα στην Αισθητική και τη Λογική, είναι αυτή που υποτίθεται πως επιτρέπει τη θεμελίωση της Λογικής και της Επιστήμης στην εμπειρία: *η εμπειρία περιέχει τη Λογική και την Επιστήμη ως εμμενείς, τελεολογικά σκοπούμενες δυνατότητες*.

Με δυο λόγια, ο Ντε Αλμείντα θεωρεί ότι το στατικό χουσερλιανό σχήμα «μορφή–περιεχόμενο» μας οδηγεί σε αδιέξοδο εξαιτίας της εγ-

---

επιτυγχάνεται η συγκρότηση ενός υπερβατικού αντιληπτικού αντικειμένου, με τα δεδομένα αυτά να καθίστανται ικανά να φανερώνονται ως τα γνωρίσματα αυτού του αντιληπτού.

²⁷ DE ALMEIDA 1972, 221.

²⁸ Ό.π.

²⁹ Ό.π., σ. 222.

³⁰ Ό.π., σ. 221.

³¹ Βλ. ό.π., σ. 222.

γενούς αδυναμίας διαχωρισμού της καθαρής εμπειρίας από τη λογική σκέψη. Τα όρια ανάμεσα στην καθαρή, πρωταρχική εμπειρία και τη λογική σκέψη καθίστανται δυσδιάκριτα και η οριοθέτηση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής μοιάζει αδύνατη. Έτσι, σύμφωνα με τον ίδιο, το εν λόγω ερμηνευτικό σχήμα και η συνοδός απαίτηση για καθολική ύπαρξη λογικών-νοητικών μορφών πρέπει να απορριφθούν ως ακατάλληλα για την πραγμάτευση των ζητημάτων της Υπερβατολογικής Αισθητικής. Η λύση που προτείνεται είναι η προσφυγή στις γενετικές αναλύσεις με τις οποίες υποτίθεται πως ο Χούσερλ εγκαταλείπει το ερμηνευτικό σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» και οδηγείται στην έρευνα της γένεσης των διαφορετικών αποβλεπτικών διαστρωματώσεων στη βάση των κάθε φορά κατώτερων αποβλεπτικών επιπέδων. Αυτό που είναι εδώ δελεαστικό είναι το ότι μοιάζει να εξαλείφεται η ανάγκη για την προϋπόθεση (λογικών) νοητικών μορφών ως τέτοιων στο χώρο της καθαρής, πρωταρχικής εμπειρίας. Η Λογική που διέπει αυτήν την τελευταία φαίνεται να μην προϋποθέτει ήδη τη λογική-εννοιολογική σκέψη παρά εκλαμβάνεται τώρα ως το αναγκαίο *προσχέδιο* αυτής της τελευταίας. Η σχέση ανάμεσα στη Λογική της πρωταρχικής εμπειρίας και τη Λογική της λογικής σκέψης είναι η σχέση ανάμεσα στο *δυνάμει* και το *ενεργεία*.³² Αυτό εκφράζει ο Ντε Αλμείντα όταν μιλά για την *αναπόδραστη κυκλικότητα της Υπερβατολογικής Αισθητικής* και υποστηρίζει ότι η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη Λογική και Επιστήμη.

Υπάρχει, όμως, και ένα επιπρόσθετο σημαντικό στοιχείο το οποίο ο Ντε Αλμείντα αναδεικνύει μεθοδικά στην επιχειρηματολογία που αναπτύσσει στο κυρίως σώμα του βιβλίου του. Για τον ίδιο, η σχέση ανάμεσα στη Λογική της πρωταρχικής εμπειρίας και τη Λογική της λογικής σκέψης είναι σχέση ανάμεσα στο *υπόρρητο* και το *ρητό*. Ο Ντε Αλμείντα θεωρεί πως στα ενεργήματα ανώτερης τάξης (π.χ. στις κατηγορήσεις ή τις επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις) ρητοποιείται εκείνο το υπόρρητο πρωταρχικό νόημα που καθοδηγεί τις υποκείμενες συνθέσεις των πρωταρχικών (και εσχάτως αισθητηριακών) ενεργημάτων που στηρίζουν αυτά τα ανώτερα ενεργήματα.³³ Έτσι, για τον ίδιο, η εμπειρία είναι υπόρρητα αυτό που κρίση αρθρώνει με ρητό πλέον τρόπο. Θα δού-

³² Την ιδέα πως η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη διαποτισμένη από κάποια Λογική και υπακούει σε αυτήν τη συναντούμε σε πολλά κείμενα της σχετικής δευτερεύουσας βιβλιογραφίας. Δεν βρίσκουμε, ωστόσο, κάποια αφήγηση που να λογοδοτεί για το τι ειδικά μπορεί να διαφοροποιεί την Υπερβατολογική Αισθητική από την Υπερβατολογική Λογική. Σύγκ. με ΤΙΤΟ 1990, κυρίως κεφ. 2, §§a, b, c· εισαγωγή του επιμελητή Paul Janssen στο *Hua* XVII, σ. xliv.

³³ Βλ., π.χ., DE ALMEIDA 1972, 28, 119 κ.επς, 140, 182-183, 196.

με, ωστόσο, στη συνέχεια ότι ο Χούσερλ δεν υιοθετεί μια τέτοια εικόνα καθρεφτίσματος της εμπειρίας στην κρίση.

3.3. Η συναινετική προσέγγιση του Κόστα: Η Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται τη μη-ακριβολογική μαθηματική δομή της εμπειρίας

Στο άρθρο του που έχει τίτλο «Transcendental Aesthetic and the Problem of Transcendentality» (1998) ο Κόστα, όπως και ο Ντε Αλμέιντα, επίσης ασκεί κριτική στις χουσερλιανές στατικές αναλύσεις, όχι όμως ειδικά στο ερμηνευτικό σχήμα «μορφή–περιεχόμενο». Το βάρος τώρα δίνεται στα όρια που συναντά η χουσερλιανή μέθοδος της ειδητικής παραλλαγής, κάτι που ο Κόστα θεωρεί πως θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Ο κίνδυνος αυτός επιχειρείται κι εδώ να ξεπεραστεί με προσφυγή στις γενετικές αναλύσεις, οι οποίες, όμως, έρχονται τώρα να *συμπληρώσουν* τις στατικές αναλύσεις και όχι να τις αντικαταστήσουν, όπως ήθελε ο Ντε Αλμέιντα.

Ο Κόστα εκκινεί από τη χουσερλιανή διάκριση ανάμεσα σε υπερβατολογικό-αισθητικό και υπερβατολογικό-αναλυτικό απριόρι. Για αυτή τη διάκριση γράφει ο Χούσερλ σε κάποιο χειρόγραφο του:

Το καθολικό απριόρι έχει το ίδιο μια ριζική διαστρωμάτωση. Αυτή ανάμεσα στο «υπερβατολογικό-αισθητικό» απριόρι και το «υπερβατολογικό-αναλυτικό» απριόρι. Το τελευταίο αποφέρει την “αναλυτική” δομή του κόσμου, τη δομή της μαθηματικής άπειρης Ανάλυσης, τη δομή που υπό μια ορισμένη αφαίρεση έχει το χαρακτήρα μιας μαθηματικής πολλαπλότητας, μάλιστα μιας ιδεατά καθορισμένης πολλαπλότητας. Το πρώτο απριόρι είναι το καθολικό απριόρι του κόσμου ως κόσμου καθαρής εμπειρίας και εμπεριέχει αναφορικά με τη φύση τη φύση ακριβώς ως φύση της εμπειρίας [erfahrene Natur]. (Ms. A VII 14/13b, παρατίθεται στο Costa 1998, 10-11)

Το υπερβατολογικό-αισθητικό απριόρι για το οποίο μιλάει ο Χούσερλ, το καθολικό απριόρι του κόσμου της καθαρής εμπειρίας, είναι για τον Κόστα το αντικείμενο της Υπερβατολογικής Φαινομενολογικής Αισθητικής. Την ίδια την καθαρή εμπειρία, όμως, ο ίδιος την αντιλαμβάνεται στενά ως *αισθητηριακή* εμπειρία, την αποκαλεί γενικά «βιόκοσμο» και την αντιδιαστέλλει προς τον κόσμο των ακριβολογικών επιστημών.³⁴ Ο

³⁴ Βλ., π.χ., ό.π., σσ. 10 κ.επ. Συναντούμε κι εδώ την ένταση που εντοπίσαμε πριν στο κείμενο του Ντε Αλμέιντα. Για άλλη μια φορά παρουσιάζεται ο κόσμος της πρω-

κύριος ισχυρισμός του Κόστα αναφορικά με τη μάθηση της Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι ο ακόλουθος. Από τη στιγμή που η Υπερβατολογική Αισθητική δεν πραγματεύεται τα αντικείμενα της αυθορμησίας, αυτή διακρίνεται από την Υπερβατολογική Λογική κι ωστόσο με έναν τρόπο εμπεριέχει αυτήν την τελευταία.³⁵ Και να πώς συμβαίνει αυτό. Σύμφωνα με τον Κόστα, ο (αισθητηριακός) βίόκοσμος και ο “αληθής” κόσμος των (ακριβολογικών) επιστημών έχουν *την ίδια* δομή, γι’ αυτό άλλωστε ο πρώτος είναι αντικειμενικά μετρήσιμος, με τη διαφορά πως η «καθολική μαθηματική δομή»³⁶ του βίόκοσμου δεν είναι ακριβολογική.³⁷ Η προσέγγιση του Κόστα είναι και αυτή μια προσέγγιση *κατηγοριακής ώσμωσης* και προωθεί την ιδέα μιας άμεσης επικοινωνίας μεταξύ των μαθήσεων της Υπερβατολογικής Αισθητικής και της Υπερβατολογικής Λογικής: οι περιοχές που αυτές οι μαθήσεις αντίστοιχα περιγράφουν μοιράζονται την ίδια δομή, έχουν, στο τέλος, την ίδια (μαθηματικά μετρήσιμη) μορφή. Με αυτόν τον τρόπο ο Κόστα πιστεύει πως ερμηνεύει τα λόγια του Χούσερλ, στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνοψη*, σύμφωνα με τα οποία «στην αισθητηριακή εμπειρία λειτουργούμε ως Λογικοί χωρίς να το γνωρίζουμε».³⁸

Στο πλαίσιο της ερμηνείας του Κόστα, η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική έχει δύο κύρια καθήκοντα. Από τη μια, πρόκειται για τη μάθηση που αναλαμβάνει την πραγμάτευση της συγκροτητικής δομής της αισθητηριακής εμπειρίας. Από την άλλη, πρόκειται για τη μάθηση που αναλαμβάνει να μιλήσει για τη θεμελίωση του θεωρητικού κόσμου στον κόσμο της αισθητηριακής εμπειρίας, ή αλλιώς για τη θεμελίωση των λογικών κατηγοριών στην προ-κατηγορηματική εμπειρία. Κι από τη στιγμή που ο θεωρητικός κόσμος δεν αντιμετωπίζεται παρά ως εξι-

---

ταρχικής εμπειρίας ως σέκτα αισθητηριακός. Το αποτέλεσμα είναι η εμπειρία, για παράδειγμα, των πραγμάτων στην υλικότητα-αιτιότητά τους (ή ακόμα των έμβιων όντων) να φαίνεται πως διαμεσολαβείται από επιστημονικές (και μάλιστα ακριβολογικές) εννοιολογήσεις.

³⁵ Κάτι που περιπλέκει περισσότερο την ερμηνεία του Κόστα είναι πως φαίνεται να ταυτίζει την Υπερβατολογική Λογική με την Αναλυτική. Βλ., π.χ., COSTA 1998, 11.

³⁶ COSTA 1998, 10.

³⁷ Ο Ντε Μπουρ φαίνεται να υιοθετεί μια παρόμοια άποψη. Θεωρεί πως η διαφορά ανάμεσα στις ποιότητες των σωμάτων που μας δίνονται στην πρωταρχική αντίληψη και τις ποιότητες των σωμάτων όπως περιγράφονται από τις φυσικές επιστήμες είναι διαφορά στην ακρίβεια (βλ. DE BOER 1978, 416 κ.επς). Επίσης, για τον ίδιο, «ο αντιληπτός κόσμος είναι βεβαίως σχετικός προς τις αισθήσεις μας και είναι μια εμφάνιση [apparence] του κόσμου της Φυσικής» (ό.π., σ. 420).

³⁸ Βλ. COSTA 1998, 11. Βλ. το σχετικό χωρίο του Χούσερλ στο *Hua* XI, σ. 319 υψ. 1 [607 υψ. 93].

δανίκευση του κόσμου της εμπειρίας, η θεμελίωση του πρώτου στον δεύτερο αποκτά για τον Κόστα το νόημα μιας *ανακατασκευής των διαφόρων διαδικασιών εξιδανίκευσης*.³⁹

Κατ' αντιστοιχία προς τα δύο προαναφερθέντα καθήκοντα ο Κόστα εντοπίζει στη χουσερλιανή φιλοσοφία δύο αλληλοσυμπληρούμενες μεθοδολογικές στρατηγικές στη βάση των οποίων αναπτύσσεται η Υπερβατολογική Αισθητική. Η πρώτη είναι η «Υπερβατολογική-Φαινομενολογική Αισθητική ως *ειδητική περιγραφή* του βιόκοσμου και της συγκροτητικής στατικής δομής της συνείδησης». ⁴⁰ Η δεύτερη είναι η Υπερβατολογική Αισθητική ως επιστροφή στην αισθητικότητα με σκοπό τη θεμελίωση της Επιστήμης στην εμπειρία. Εύκολα διαπιστώνει κανείς την ομοιότητα που υπάρχει εδώ με την προσέγγιση του Ντε Αλμείντα. Με τη διαφορά πως ο Κόστα προσδίδει σε αυτή τη δεύτερη στρατηγική, που τον ενδιαφέρει και περισσότερο, μια διάσταση βάθους και αναδεικνύει, όπως θα δούμε, την Υπερβατολογική Αισθητική «ως μια επιστροφή στην *πρωταρχική* αισθητικότητα». ⁴¹

Η Υπερβατολογική Αισθητική με την πρώτη σημασία αναπτύσσεται στο πλαίσιο των στατικών αναλύσεων κι εδώ είναι σημαντικό το ότι ο Κόστα, σε αντίθεση με τον Κερν ή τον Ντε Αλμείντα, αναγνωρίζει και την *εννοητική* της (noetisch) διάσταση. Μπορεί η Υπερβατολογική Αισθητική να αναλαμβάνει την ειδητική περιγραφή της εννοηματικής (noematisch) σύστασης του βιόκοσμου και κατά τούτο να επέχει θέση μιας Οντολογίας, από την άλλη, όμως, αναλαμβάνει και την *εννοητική* περιγραφή των συνειδησιακών συνθηκών που καθιστούν δυνατή τη συγκρότηση του βιόκοσμου. ⁴² Ο Κόστα μένει σε αυτή τη διαπίστωση και δεν προχωρά στη λεπτομέρεια του περιεχομένου ούτε της εννοηματικής, ούτε της εννοητικής διάστασης της Υπερβατολογικής Αισθητικής. Αυτό που κυρίως τον ενδιαφέρει είναι η ανάδειξη των ορίων που συναντά αυτή ως ειδητική περιγραφή. Πιο συγκεκριμένα, μια τέτοια περιγραφή των απριόρι δομών του βιόκοσμου γίνεται στη βάση της φαντασιακής παραλλαγής της ιστορικής και της πολιτισμικής παραμέτρου, οπότε και καθίσταται δυνατή η αποκάλυψη της σταθερής καθολικής δομής της εμπειρίας. ⁴³ Όμως, ο Κόστα θεωρεί ότι η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της ειδητικής παραλλαγής περιορίζεται από την ιστορικότητα που προσιδιάζει στον υπερβατολογικό βίο: «η ιστο-

³⁹ Βλ. ό.π., σ. 11.

⁴⁰ Ό.π., σ. 13.

⁴¹ Ό.π., η έμφαση προστέθηκε.

⁴² Βλ. ό.π., σσ. 15-16.

⁴³ Ό.π., σ. 15.

ρικότητα αρνείται το χαρακτήρα καθολικότητας που πρέπει να έχουν οι ουσίες».⁴⁴ Αυτό για τον ίδιο σημαίνει ότι οι περιορισμένες στο πεδίο των στατικών συγκροτήσεων ειδητικές αναλύσεις απαιτούν τη γενετική τους θεμελίωση. «[Τ]ο καθήκον της γενετικής Φαινομενολογίας είναι να δείξει ότι οι δομές, τόσο του βιόκοσμου όσο και της στατικής Φαινομενολογίας, είναι το αποτέλεσμα ενός αναγκαίου γίγνεσθαι»,⁴⁵ ότι αυτές «υπακούουν σε κανόνες ανάπτυξης»⁴⁶ και ότι το *factum* του κόσμου είναι «*αποτέλεσμα μιας αναγκαίας διαδικασίας*».⁴⁷ Οι γενετικές αναλύσεις οδηγούν εσχάτως στην εμμένεια της συνείδησης και τις συνθέσεις της χρονο-συνείδησης. Αυτό είναι το επίπεδο της πρωταρχικής αισθητικότητας, το επίπεδο της *πρωτο-συγκρότησης* (*Urkonstitution*).⁴⁸ Σε αυτό το επίπεδο η Υπερβατολογική Αισθητική έχει τη δεύτερη μεθοδολογική μορφή που διακρίνει ο Κόστα. Καθώς η περιοχή της αρχής του υπερβατολογικού βίου είναι από εμάς απροσπέλαστη, ακόμα και με τη βοήθεια, για παράδειγμα, της μνήμης, η πραγμάτευση αυτής της περιοχής της πρωταρχικής αισθητικότητας δεν μπορεί να γίνει με περιγραφικό τρόπο. Προσεγγίζουμε την περιοχή της πρωτο-συγκρότησης μέσω μιας διαδικασίας *φαινομενολογικής ερμηνευτικής αποδόμησης* (*Abbau*). Αυτή η τελευταία παρουσιάζεται από τον Κόστα ως η ανάποδη κίνηση μιας τελεολογικού χαρακτήρα διαδικασίας υπερβατολογικής γένεσης των διαφόρων *facta* του βιόκοσμου. Τα *facta* του βιόκοσμου αποτελούν το οδηγητικό νήμα για να οδηγηθούμε στα έσχατα θεμέλια της συγκρότησης από τα οποία αυτά έχουν προκύψει με μια τελεολογική αναγκαιότητα.

Η προσέγγιση του Κόστα, αν και έχει διαφορετική εστίαση από εκείνη του Ντε Αλμείντα, μοιράζεται ένα κοινό έδαφος με αυτήν την τελευταία. Μπορεί ο Κόστα να μην ενδιαφέρεται ειδικά για το ερμηνευτικό σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» και το ζήτημα της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην αίσθηση και τη λογική σκέψη, είναι σαφές, όμως, πως, για τον ίδιο, η περιοχή της προ-κατηγορηματικής αισθητικότητας έχει ήδη τη δομή των επιστημονικών εξιδανικεύσεων. Σύμφωνα με τον Κόστα, ο βιόκοσμος χαρακτηρίζεται από μία (μη ακριβολογική) *καθολική μαθηματική δομή*. Η ανάδειξη αυτής της δομής είναι καθήκον της Υπερβατολογικής Αισθητικής ως ειδητικής έρευνας και γίνεται με όρους περιγραφής του συγκροτητικού-εννοητικού και του εννοηματι-

⁴⁴ Ο.π., σ. 17.

⁴⁵ Ο.π., σ. 19.

⁴⁶ Ο.π., σ. 21.

⁴⁷ Ο.π., σ. 20.

⁴⁸ Ο.π., σσ. 21 κ.επς.

κού απριόρι του βιόκοσμου. Το επιπλέον στοιχείο που θα συμπληρώσει ο Κόστα, αναγνωρίζοντας έτσι στη Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική ένα βάθος που απουσιάζει από τις αναλύσεις του Κερν και του Ντε Αλμείντα, είναι το ότι αυτή οφείλει να μιλήσει για τη γένεση του ίδιου του βιόκοσμου. Και ο Κόστα θεωρεί ότι αυτό γίνεται με τους όρους μιας ερμηνευτικής ανακατασκευής του χώρου της πρωταρχικής αισθητικότητας.

3.4. Η θετική προσέγγιση του Σόβα: Η Υπερβατολογική Αισθητική ως πρωτο-επιστήμη του προ-επιστημονικού βιόκοσμου

Ο Σόβα επιμελήθηκε πρόσφατα την έκδοση του τόμου *Hua XXXIX* με τίτλο *Die Lebenswelt, Auslegungen der Vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution* (Texte aus dem Nachlass, 1916-1937). Στην *Εισαγωγή* του μιλάει, μεταξύ άλλων, και για το ζήτημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη Φαινομενολογία του Χούσερλ.⁴⁹ Στο πλαίσιο της ανίχνευσης της παρουσίας και της εξέλιξης της έννοιας του βιόκοσμου στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, ο Σόβα επιχειρεί να δείξει ότι αυτή η έννοια συνδέεται άμεσα με την προσπάθεια του Χούσερλ για τη σύσταση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής, κυρίως σε κείμενα της δεκαετίας του 1920.

Η πολλαπλή χρήση της ονομασίας «Υπερβατολογική Αισθητική» στα χουσερλιανά κείμενα δεν είναι για τον Σόβα προβληματική, όπως είδαμε να είναι για τον Κερν. Στη σύντομη έκθεσή του ο Σόβα ακολουθεί τις χουσερλιανές κατευθυντήριες γραμμές και εντάσσει όλες αυτές τις χρήσεις σε μια συνολικότερη προοπτική. Σύμφωνα με αυτήν, μπορούμε να κάνουμε λόγο για την Υπερβατολογική Αισθητική με μια *ευρεία* έννοια, αλλά και με άλλες, υπαγόμενες στην προηγούμενη, *στενότερες* έννοιες.

Η ευρύτερη έννοια της Υπερβατολογικής Αισθητικής, για την οποία μιλάει ο Σόβα, είναι αυτή της «επιστήμης του βιόκοσμου»,⁵⁰ του «διποκειμενικού και ιστορικού κόσμου της πράξης»,⁵¹ του «συγκεκριμένου κόσμου της εμπειρίας»,⁵² του «πρακτικού κόσμου [...] στον οποίο ζούμε από κοινού».⁵³ Το καθήκον αυτής της ευρείας Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι διττό (και εδώ υπάρχει συμφωνία με την αντίστοιχη περιγραφή του Κόστα). Από τη μια, ως Οντολογία του κόσμου της εμπει-

⁴⁹ Βλ. *Hua XXXIX*, κυρίως σσ. L-LV.

⁵⁰ Ό.π., σ. LI.

⁵¹ Ό.π., σ. LII.

⁵² Ό.π., σ. LII.

⁵³ Ό.π., σ. LIII.

ρίας, αναλαμβάνει την «ειδητική περιγραφή των περιοχιακών θεμελιωδών τύπων των βιοκοσμικών αντικειμένων». ⁵⁴ Από την άλλη, ως ειδητική Φαινομενολογία, αναλαμβάνει την περιγραφή των όρων συνειδησιακής συγκρότησης αυτών των θεμελιωδών τύπων αντικειμένων. ⁵⁵

Μπορούμε, όμως, μας λέει ο Σόβα, να επιτελέσουμε τις αποδομητικές αφαιρέσεις που προτείνει ο Χούσερλ και να οδηγηθούμε σε μη αυτόνομα υποστρώματα του ιστορικού, πρακτικού βίοκοσμου. Σε κάθε ένα από αυτά τα υποστρώματα αντιστοιχεί και κάποια Υπερβατολογική Αισθητική, με στενότερη τώρα έννοια. Για παράδειγμα, με αφαίρεση όλων των πολιτισμικών νοημάτων, περιοριζόμαστε στον σκέτα φυσικό κόσμο και με μία επόμενη αφαίρεση στην περιοχή των αισθητηριακών φασμάτων. Σε αυτή την τελευταία περιοχή των σκέτα αισθητηριακών αντιληπτών προσιδιάζει η Υπερβατολογική Αισθητική με τη στενότερη δυνατή, κατά τον Σόβα, έννοια. ⁵⁶

Η προσέγγιση του Σόβα είναι σύντομη και γενική. Θεωρούμε, ωστόσο, πως είναι η περισσότερο πιστή στις προθέσεις του Χούσερλ. Είναι ιδιαιτέρως θετικό το ότι ο Σόβα αναγνωρίζει πως η Υπερβατολογική Αισθητική με κάποιον τρόπο αφορά τα πράγματα της αισθητηριακής αντίληψης, αλλά *επίσης* και τα έμβια και τα πολιτισμικά όντα και μάλιστα στις διαφορετικές τους συγκροτητικές στρώσεις. Είναι επίσης θετική η αναγνώριση του διττού, εννοητικού και εννοηματικού, χαρακτήρα της Υπερβατολογικής Αισθητικής, κάτι που συμφωνεί με τις οδηγίες του Χούσερλ για *σύστοιχες* φαινομενολογικές αναλύσεις. Βέβαια, η σύντομη έκθεση και η γενικότητα της προσέγγισης του Σόβα δεν μας επιτρέπουν να δούμε καλύτερα το πώς ακριβώς εννοεί ο ίδιος το περιεχόμενο και τις συγκεκριμένες αναλύσεις της Υπερβατολογικής Αισθητικής είτε με την ευρεία είτε με κάποια στενότερη έννοια. Ανεξάρτητα από αυτή τη δυσκολία, πάντως, μπορούμε να διαπιστώσουμε τα εξής.

Πρώτον, κι αυτό συνιστά κάποιο έλλειμμα, ο Σόβα δεν φαίνεται να συγκαταλέγει καθόλου στην περιοχή της Υπερβατολογικής Αισθητικής τις συνθέσεις της εμμενούς χρονο-συνείδησης, κάτι που είδαμε ότι κάνει ο Κόστα. ⁵⁷ Δεύτερον, δεν έχουμε καμία ένδειξη για το πώς μπορεί να διαφοροποιείται η Υπερβατολογική Αισθητική εν σχέση προς την εσωτερική διαστρωμάτωση μιας οντολογικής περιοχής. Για παράδειγμα, δεν έχουμε καμία ένδειξη για το τι μπορεί να διαφοροποιεί τόσο τις εννοητικές όσο και τις εννοηματικές αναλύσεις των επιπέδων συγκρό-

⁵⁴ Ο.π., σ. I.

⁵⁵ Βλ., ό.π.

⁵⁶ Βλ., ό.π., σ. LI.

⁵⁷ Βλ. σχετικά και παρακάτω στην §5.1.

τησης της *res extensa* και *res materialis* του αντιληπτού. Αντίθετα, κι αυτό μας οδηγεί στην τρίτη και σημαντικότερη διαπίστωσή μας, ο Σόβα εντοπίζει ως κοινό χαρακτηριστικό της Υπερβατολογικής Αισθητικής οποιοδήποτε επιπέδου το ότι αυτή είναι μια μάθηση που αφορά οπωσδήποτε κάποια *προ-επιστημονική* υπο-περιοχή του βιόκοσμου. Ο Σόβα δίνει ιδιαίτερο βάρος στο ζήτημα της εποπτικότητας (*Anschaulichkeit*) του προ-επιστημονικού βιόκοσμου και φαίνεται να θεωρεί πως είναι αυτή η εποπτικότητα και οι όροι συγκρότησής της που τελικά κάνει θέμα της στα διάφορα επίπεδα η Υπερβατολογική Αισθητική. Γράφει, για παράδειγμα, ο ίδιος:

Η επιστήμη του βιόκοσμου, που αναπτύχθηκε από τον Χούσερλ τη δεκαετία του '20 στο πλαίσιο μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής, σχετίζεται, στη διαστρωμάτωση των καθηκόντων της, με τον [προ-επιστημονικά] εποπτικό κόσμο. (*Hua* XXXIX, σσ. LIV-LV)

Το σημαντικό που πρέπει, λοιπόν, να κρατήσουμε από την ερμηνεία του Σόβα είναι πως το κριτήριο στη βάση του οποίου οριοθετείται ο εποπτικός κόσμος ως θέμα της Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι η προ-επιστημονικότητα – με την επιστημονικότητα, αντίθετα, να προσδιορίζει την περιοχή της *υπερ-αισθητικότητας* που προκύπτει με *εξιδανίκευση*.⁵⁸ Για να καταφέρουμε, όμως, να αποτιμήσουμε αυτή τη θέση, αλλά και να φτάσουμε σε μια λύση στο πρόβλημα της δυνατότητας και του περιεχομένου μιας χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής, πρέπει πρώτα να εξετάσουμε μια σειρά ζητημάτων με οδηγό μας τη φαινομενολογία της αντίληψης στον ίδιο τον Χούσερλ. Σε μια τέτοια εξέταση θα στραφούμε στην επόμενη ενότητα.

4. Το ενέργημα της απλής αντίληψης σκέτα φυσικών πραγμάτων

Είναι γεγονός πως ο Χούσερλ δεν αναπτύσσει κάπου ξεχωριστά και μεθοδικά την ιδέα μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής. Είναι επίσης γεγονός πως ο ίδιος μοιάζει να χρησιμοποιεί την ονομασία «Υπερβατολογική Αισθητική» με διαφορετικούς τρόπους, άλλοτε με πιο στενή και άλλοτε με πιο ευρεία έννοια. Είναι φυσικό κάτι τέτοιο να δίνει ώθηση σε αποτιμήσεις όπως είναι αυτή του Κερν που συναντήσαμε νωρίτερα, σύμφωνα με την οποία ο Χούσερλ πραγματεύεται με αποσπασματικό τρόπο κάποια υποτίθεται ασύνδετα μεταξύ τους κομμάτια, αδυνατώντας να τα συνθέσει αυτά αρμονικά στο πλαίσιο μιας συνολικότερης θεωρίας. Από τη μεριά του ο Ντε Αλμείντα επιχειρεί να αρθρώσει μια

⁵⁸ Βλ., ό.π., σσ. LIV κ.επ. Θα επανέλθουμε σε αυτό το κρίσιμο ζήτημα παρακάτω.

τέτοια θεωρία ασκώντας κριτική στις στατικές χουσερλιανές αναλύσεις και προκρίνοντας τις γενετικές αναλύσεις, στο πλαίσιο των οποίων υποστηρίζεται ότι στην αισθητηριακή αντίληψη ενέχονται δυνάμεις και σε υπόρρητη μορφή οι κατηγορίες της σκέψης. Ο Κόστα δεν φαίνεται να διαφωνεί, με τη διαφορά πως ο ίδιος επιχειρεί να προσφέρει μια περισσότερο συναινετική εικόνα για τη χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική, παντρεύοντας στοιχεία τόσο των στατικών όσο και των γενετικών αναλύσεων. Επιπλέον, ο Κόστα περιορίζεται γενικά στο χώρο της αισθητικότητας, χωρίς να καθιστά σαφές το πώς ακριβώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται αυτό το χώρο, αλλά και το ποια είναι η σχέση αυτού του τελευταίου με τις διυποκειμενικές, τις πρακτικές, και τις πολιτισμικές διαστάσεις του βίκοσμου. Τέλος, ο Σόβα, ενώ υιοθετεί τις οδηγίες του Χούσερλ για μια διευρυμένη έννοια Υπερβατολογικής Αισθητικής, δεν αναλαμβάνει την πραγμάτευση του συγκεκριμένου περιεχομένου της. Επιπλέον, εξαρτά το νόημα μιας τέτοιας μάθησης ειδικά και αποκλειστικά από την έννοια της προ-επιστημονικότητας.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι πολλά. Μπορεί τελικά να συσταθεί μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική, παρά τους δισταγμούς του Κερν; Εάν ναι, τι αφορά μια τέτοια θεωρία; Είναι μια μάθηση για την καθαρή εμπειρία; Και πώς να καταλάβουμε αυτήν την τελευταία; Συμπεριλαμβάνει αυτή το επίπεδο της πρωταρχικής αισθητικότητας, όπως θέλει ο Κόστα; Και τι γίνεται με το επίπεδο της υλικότητας-αιτιότητας, για το οποίο κυρίως αναρωτιέται ο Ντε Αλμείντα; Τι γίνεται με τη διυποκειμενικότητα; Αλλά τι γίνεται και με τις πρακτικές και πολιτισμικές διαστρωματώσεις της εμπειρίας; Ανήκει η πραγμάτευσή τους στη δικαιοδοσία της Υπερβατολογικής Αισθητικής, όπως ισχυρίζεται ο Σόβα; Μήπως, επιπλέον, στη δικαιοδοσία μιας τέτοιας μάθησης ανήκει και η επικράτεια της κατηγοριακής σκέψης με τα δικά της επιτεύγματα; Και, τότε, ποια είναι η σχέση της Υπερβατολογικής Αισθητικής με την Υπερβατολογική Λογική; Μπορούμε να διακρίνουμε καθαρά την πρώτη από τη δεύτερη; Ή, μήπως, πρέπει να αρκεστούμε στη διαπίστωση πως η σχέση ανάμεσα στην πρωταρχική εμπειρία και τα ενεργήματα ανώτερης τάξης είναι μια σχέση ανάμεσα στο δυνάμεις και το ενεργεία; Ή, ίσως, ακόμα περισσότερο πως είναι μια σχέση ανάμεσα στο υπόρρητο και το ρητό;

Για να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα θα χρειαστεί να εξετάσουμε το πώς πιο συγκεκριμένα αντιμετωπίζει ο Χούσερλ τις πρωταρχικές συνθέσεις εν σχέση προς (α) τα ενεργήματα της επιστημονικής σκέψης, (β) τις υπαγωγικές εννοιολογήσεις και (γ) τις κατηγορήσεις. Για

λόγους οικονομίας, θα κάνουμε αφαίρεση από στοιχεία που αφορούν, είτε τη συγκρότηση και τη δοτικότητα έμβιων όντων, είτε τη συγκρότηση και τη δοτικότητα των αντιληπτών στην πραξιακή ή αξιολογική τους συνάφεια και θα εστιάσουμε την ανάλυσή μας στο ενέργημα της απλής αντίληψης σκέτα φυσικών πραγμάτων (Naturdinge), θεωρώντας ότι αυτό συνιστά και τον πυρήνα της πρωταρχικής εμπειρίας.⁵⁹

4.1. Το ζήτημα της προ-επιστημονικότητας

Είδαμε στα προηγούμενα ότι ο Κερν θεωρεί πως η Υπερβατολογική Αισθητική με μία από τις σημασίες που έχει στο έργο του Χούσερλ (η ΥΑ₂) αφορά την περιοχή της προ-επιστημονικότητας. Όμως ο Κερν δεν αναπτύσσει περισσότερο αυτή την ιδέα. Η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική με τη συγκεκριμένη σημασία αντιμετωπίζεται αποσπασματικά και δεν βρίσκει τη θέση της σε μια συνολικότερη και συνεκτική θεωρία. Είδαμε, πάντως, ότι στις προσεγγίσεις του Ντε Αλμείντα, του Κόστα και του Σόβα, η έννοια της προ-επιστημονικότητας παίζει τον πλέον καθοριστικό ρόλο για την καθολική οριοθέτηση της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Σχετικά με μια τέτοια αντιμετώπιση έχουμε να κάνουμε τρεις κριτικές παρατηρήσεις.

Το πρώτο στοιχείο που θέλουμε να παρατηρήσουμε είναι πως στις αναλύσεις και των τριών αυτών μελετητών (Ντε Αλμείντα, Κόστα, Σόβα) η προ-επιστημονική πρωταρχική εμπειρία αντιδιαστέλλεται προς την περιοχή της *εξιδανικευτικής* επιστημονικής σκέψης. Έτσι, όταν ο Ντε Αλμείντα ασκεί κριτική στις στατικές χουσερλιανές αναλύσεις, εστιάζει κυρίως στο ζήτημα της προβληματικής, κατ' εκείνον, προϋπόθεσης της κατηγορίας της αιτιότητας, την οποία, κατά τον ίδιο, ο Χούσερλ φαίνεται να αντιλαμβάνεται με τη σημασία που αυτή έχει στη Φυσική. Ο Κόστα επίσης πραγματεύεται το δίπολο «προ-επιστημονικό/επιστημονικό» από τη σκοπιά της διαφοράς ανάμεσα στο μη-ακριβολογικό και το ακριβολογικό. Αλλά και ο Σόβα από τη δική του πλευρά αντιμετωπίζει το στοιχείο της εξιδανίκευσης ως το κριτήριο για την οριοθέτηση της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής (σε σχέση

⁵⁹ Πρέπει να τονίσουμε ότι τα σκέτα φυσικά πράγματα στην πρωταρχικότητά τους ως θέμα της φαινομενολογίας δεν είναι τα σώματα όπως αντιμετωπίζονται από τη νατουραλιστική στάση. Στη νατουραλιστική στάση επίσης λαμβάνει χώρα μια αφαίρεση και τίθενται εκτός προσοχής οι πραξιακές και αξιακές στρώσεις με τις οποίες είναι επενδυμένα τα αντιληπτά για να μείνει η σκέτα υλική φύση (βλ., π.χ., *Hua* IV, σσ. 25 κ.επ. [27 κ.επ.]). Όμως αυτή είναι μια αφαίρεση που επιτελείται από το έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης ενάντια στον αντικειμενισμό της οποίας μάχεται ο Χούσερλ.

με την Υπερβατολογική Αναλυτική). Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι *δεν είναι όλες* οι επιστήμες εξιδανικευτικές. Το να τίθεται, λοιπόν, η επιστημονική εξιδανίκευση ως κριτήριο για την οριοθέτηση της Υπερβατολογικής Αισθητικής σημαίνει ότι αφήνονται *εντός* του πεδίου αυτής της μάθησης ολόκληρες *επιστημονικές* περιοχές, όπως είναι, για παράδειγμα, η περιγραφική επιστήμη της Γεωλογίας. Δύσκολα, όμως, θα δεχόταν κανείς ότι η προ-επιστημονική, πρωταρχική εμπειρία για την οποία μιλά ο Χούσερλ στη Φαινομενολογία του περιλαμβάνει και εκείνες τις πτυχές του θεωρητικού βίου που δεν είναι μεν ακριβολογικές και εξιδανικευτικές είναι όμως επιστημονικές.

Η δεύτερη παρατήρησή μας αφορά *το είδος της σχέσης* ανάμεσα στην πρωταρχική εμπειρία και τις επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις. Είδαμε τον Ντε Αλμείντα και τον Κόστα να τονίζουν πως η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη *δυνάμει* Επιστήμη. Δεν θα διαφωνήσουμε με αυτόν τον ισχυρισμό στη γενική του μορφή. Θα διαφωνήσουμε με την επιπλέον παραδοχή που φαίνεται να κάνουν και οι δυο τους, σύμφωνα με την οποία η επιστημονική συνείδηση ουσιαστικά καθιστά ρητές δομές που ήδη ενυπάρχουν υπόρρητα στην πρωταρχική εμπειρία. Το ζήτημα που προκύπτει εδώ αφορά το πώς αντιλαμβάνεται ο Χούσερλ τη σχέση ανάμεσα στο λόγο των Επιστημών και το λόγο που διέπει την πρωταρχική εμπειρία. Και το ερώτημά μας εν προκειμένω είναι το εάν πρόκειται για μια σχέση που περιγράφεται από το σχήμα του «κρυφά λειτουργούντος λόγου», το οποίο είδαμε ότι ο Χούσερλ αποδίδει στην καντιανή φιλοσοφία. Το ερώτημά μας, δηλαδή, είναι το κατά πόσο ο Χούσερλ δέχεται ότι ο λόγος της επιστημονικής σκέψης έχει ήδη λειτουργήσει λάθρα στο χώρο της πρωταρχικής εμπειρίας και των συνθέσεών της, κάτι που θα δικαιολογούσε και τον ισχυρισμό περί σχέσης υπόρρητου-ρητού ανάμεσα στις δύο αυτές περιοχές.

Στην καταληκτική ενότητα της *Τυπικής και Υπερβατολογικής Λογικής* (1929) ο Χούσερλ μιλάει για τη *στήριξη* του λόγου ειδικά των ακριβολογικών επιστημών στο λόγο του αισθητηριακού (ή αισθητικού) κόσμου.

Ως ένα επίπεδο στηριγμένο στο λόγο του αισθητικού [ästhetischen] κόσμου, διαβαθμίζεται [stuft sich] τώρα ο λόγος του αντικειμενικού κοσμικού *Είναι* [weltlichen Seins] και της *Επιστήμης με το “άνωτερο” νόημα*: ο λόγος που ερευνά υπό την καθοδήγηση των ιδεών του “αυστηρού” *Είναι* και της αυστηρής αλήθειας και διαμορφώνει αντίστοιχα [ειδικά τις] “ακριβολογικές” θεωρίες. (*Hua* XVII, σ. 297 [292])

Είναι, όμως, ο λόγος του αισθητηριακού κόσμου ο λόγος των ακριβολογικών Επιστημών απλά σε μια άλλη λειτουργία του; Όταν στις σημειώσεις για τις *Ιδέες* II (από τη δεκαετία του 1910) ο Χούσερλ μιλά για τον *κρυμμένο λόγο* της αισθητικότητας, ο οποίος «κατά πρώτον, τουλάχιστον, εκτείνεται όσο και η συγκρότηση της φύσης»,⁶⁰ εννοεί έναν κρυφά λειτουργούντα *θεωρητικό-επιστημονικό* λόγο;

Θεωρούμε ότι η συνολικότερη μελέτη του χουσερλιανού έργου, και ειδικά οι αναλύσεις του Χούσερλ στο δεύτερο (κυρίως στην §9) και το τρίτο μέρος της *Κρίσης* αναφορικά με την προέλευση του επιστημονικού κόσμου από τον προ-επιστημονικό βίοκοσμο δεν αφήνει περιθώρια για μια τέτοια ερμηνεία. Για τον Χούσερλ, η θεωρητική-επιστημονική συνείδηση είναι μια *νέα μορφή* συνείδησης, η οποία, στηριζόμενη πάντα στην πρωταρχική βιοκοσμική εμπειρία, συγκροτεί τις εκάστοτε θεωρητικές-επιστημονικές αντικειμενότητες ως *νέου τύπου* αντικειμενότητες, κατ' αρχάς του διασκεπτικού λόγου. Ειδικότερα, μάλιστα, οι ακριβολογικές επιστήμες των Μαθηματικών και της Φυσικής προϋποθέτουν στο πλαίσιο του δικού τους θεωρητικού ενδιαφέροντος και την *εξιδανικευτική* αφαίρεση, στη βάση της οποίας και μόνο συγκροτούνται τα ιδεατά γεωμετρικά και φυσικο-επιστημονικά αντικείμενα. Αυτή η εξιδανικευτική αφαίρεση διαφέρει ουσιωδώς από τις συνειδησιακές συνθετικές λειτουργίες με τις οποίες συγκροτούνται οι αισθητηριακές μορφές των πραγμάτων της αντίληψης. Πρόκειται συνολικά για μια *νέα θεωρητική* πρακτική, ξένη προς τις αποβλεπτικότητες της πρωταρχικής συνείδησης. Έτσι, όταν στην *Κρίση* διαβάζουμε ότι ο πρωταρχικός βίοκοσμος έχει «όμοιες δομές [gleichen Strukturen]»⁶¹ με τις αντικειμενικές επιστήμες, δεν εννοείται με αυτό ότι ο πρωταρχικός βίοκοσμος έχει *τις ίδιες ταυτόσημες* δομές με τις αντικειμενικές επιστήμες. Ο πρωταρχικός βίοκοσμος έχει τις δικές του δομικές μορφές και οι επιστήμες έχουν *αναλογικά*, αλλά όχι ταυτοτικά, τις δικές τους, χωρίς αυτές οι τελευταίες να αποκαλύπτονται αναλυτικά και να αντιγράφονται απλώς από τον πρωταρχικό βίοκοσμο στα ενεργήματα της γλωσσικής και εξιδανικευτικής σκέψης. Τα ενεργήματα της σκέψης γενικά προσδίδουν πάντα *τις δικές τους* μορφικές στιγμές.⁶²

⁶⁰ *Hua* IV, σ. 276 [289].

⁶¹ *Hua* VI, σ. 142 [139].

⁶² Φυσικά, στη συζήτησή μας αναφορικά με τις επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις συνεχώς προϋποτίθεται το ζήτημα της σχέσης της πρωταρχικής εμπειρίας με τα ενεργήματα της σκέψης γενικά. Στις δύο επόμενες υποενότητες θα στραφούμε στην εξέταση δύο σημαντικών πτυχών αυτής ακριβώς της σχέσης.

Το στίλ της καθολικής εμπειρίας κατά την άσκηση της θεωρητικής πρακτικής [Erfahrens] και της σκέψης για αυτήν την εμπειρία [Erfahrungsdenkens] δεν αποκαλύπτεται σκέτα αναλυτικά, παρά επίσης διαμορφώνεται περαιτέρω και διαμορφώνεται εκ νέου. (A IV 5, 25a-43b, οι εμφάσεις προστέθηκαν· παρατίθεται στο Kern 1964, 255)⁶³

Η θεωρητική-επιστημονική συνείδηση, υπό την προϋπόθεση και στη βάση του πρωταρχικού κόσμου της εμπειρίας, οδηγεί στη συγκρότηση μιας λογικά κατασκευασμένης πραγματικότητας, η οποία ως ένδυμα ιδεών “ντύνει” τον προϋποτιθέμενο πρωταρχικό βίοκοσμο.⁶⁴ Ο πρωταρχικός βίοκοσμος δεν είναι, για τον Χούσερλ, ένας κόσμος ήδη υπόρρητα μορφοποιημένος από τον λόγο των Επιστημών. Μάλιστα, τα χουσερλιανά κείμενα έχουν να μας προσφέρουν σημαντικές αναλύσεις, παρατηρήσεις και περιγραφές αναφορικά με τις διαφορετικού τύπου συνθέσεις που προσιδιάζουν στη συγκρότηση των πραγμάτων της πρωταρχικής εμπειρίας και ειδικότερα της πρωταρχικής, απλής αντίληψης. Είναι παραδειγματικά εδώ (α) τα κείμενα στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*, όπου εξετάζονται οι πολλαπλές διαστάσεις των συνθέσεων του χώρου της εμμένειας, (β) οι εξαιρετικές φαινομενολογικές αναλύσεις της Παράδοσης *Πράγμα και Χώρος*, στις οποίες με συστηματικότητα και λεπτομέρεια αποκαλύπτεται ο αναγκαίος ρόλος που κατέχει η κιναισθήση για τη σύνθεση των συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων στην ολότητα του αντιληπτού κατά την πρωταρχική εκτατότητά του (res extensa) και (γ) οι επίσης εξαιρετικές αναλύσεις των *Ιδεών II*, οι οποίες μας προσφέρουν σημαντικά στοιχεία αναφορικά με τη συγκρότηση τόσο του αντιληπτού κατά την πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητα του, όσο και του ίδιου του έμβιου σώματος (Leib) του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου.

Στη βάση των δύο προηγούμενων παρατηρήσεών μας, είναι σαφές ότι θα μπορούσε κανείς να προχωρήσει σε κάποιες “διορθώσεις” και να ισχυριστεί ότι η πρωταρχική, προ-επιστημονική εμπειρία, αφενός, δεν περιλαμβάνει επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις γενικά, ούτε λοιπόν αυτές των μη εξιδανικευτικών (αλλά πάντως αυστηρών) επιστημών και, αφετέρου, ότι αυτή η εμπειρία δεν είναι ήδη μορφοποιημένη με έναν υπόρρητο τρόπο από τον επιστημονικό λόγο. Και το ερώτημα

⁶³ Βλ. σχετικά και KERN 1964, 254-255, 410-411.

⁶⁴ Για μια συνολικότερη και λεπτομερή ανάλυση της διάκρισης του σκέτα φυσικού αντιληπτικού πράγματος από την επιστημονική αντικειμενοποίησή του, βλ. THEODOROU 2005 και 2010.

που τίθεται τότε είναι το εάν η έτσι εννοημένη προ-επιστημονικότητα αποτελεί το κριτήριο για την οριοθέτηση της περιοχής δικαιοδοσίας της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Με αυτό το ερώτημα ουσιαστικά περνάμε στην τρίτη και τελευταία παρατήρησή μας.

Ο Σόβα στην *Εισαγωγή* του μεταφέρει ένα χωρίο από τη *Φαινομενολογική Ψυχολογία* του Χούσερλ, χωρίς όμως ο ίδιος να αντιλαμβάνεται το πολύ σημαντικό ζήτημα που αυτό θέτει. Στο εν λόγω χωρίο ο Χούσερλ αναφέρεται στον κόσμο που προηγείται κάθε επιστήμης και κάθε επιστημονικής απόβλεψης και υπογραμμίζει πως,

[πρόκειται για] έναν κόσμο προ-επιστημονικής εποπτείας, για έναν κόσμο πραγματικού βίου [aktuellen Lebens], στον οποίο περικλείεται ο βίος της εμπειρίας του κόσμου και της θεωρητικοποίησης του κόσμου [welterfahrende und welttheoretisierende Leben]. (*Hua IX*, σ. 56 [41]· βλ. και *Hua XXXIX*, σ. LIV)

Ο Χούσερλ μιλάει για τον προ-επιστημονικό κόσμο ως τον διυποκειμενικό, ιστορικό κόσμο των διαφόρων πρακτικών μας, με τη διαφορά πως *αυτός* ο κόσμος περιλαμβάνει επίσης όλα εκείνα τα ιζηματοποιημένα μορφώματα που έχουν συγκροτηθεί από την κατηγοριακή σκέψη και τα ενεργήματά της. Με το να κάνουμε αφαίρεση από τις κάθε λογής επιστημονικές εξιδανικεύσεις και επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις, δεν οδηγούμαστε κατευθείαν σε έναν προ-γλωσσικό εμπειρικό κόσμο αποκαθαρμένο από τα επιτεύγματα της λογικής-θεωρητικής σκέψης. Ο προ-επιστημονικός κόσμος του καθημερινού ανθρώπινου βίου είναι ένας κόσμος διυποκειμενικής, πρακτικής και αξιακής εμπειρίας αλλά και σκέψης, έστω και αν αυτή είναι μη- ή προ-επιστημονική. Με αυτή την έννοια, η δοτικότητα του προ-επιστημονικού κόσμου έχει το χαρακτήρα, όχι μόνο των πρωταρχικών απλών εποπτειών, αλλά και των *κατηγοριακών* εποπτειών, π.χ., της εποπτείας κατηγορηματικά συγκροτημένων καταστάσεων πραγμάτων. Ο Σόβα, όμως, δεν θίγει καθόλου το ζήτημα της *κατηγοριακότητας* αναφορικά με το πρόβλημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής, κάτι που οδηγεί στη συγκάλυψη του πραγματικού χαρακτήρα αυτής της τελευταίας. Κι αυτό διότι ένα από τα καθήκοντα μιας τέτοιας μάθησης, με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο Σόβα, θα έπρεπε να είναι και η πραγμάτευση των (προ-επιστημονικών) λογικο-κατηγοριακών ενεργημάτων με τις σύστοιχες κατηγοριακές αντικειμενότητες που αυτά συγκροτούν· για παράδειγμα η πραγμάτευση των ενεργημάτων κατηγορήσεως με τις σύστοιχα εμφανιζόμενες καταστάσεις πραγμάτων. Καταλαβαίνουμε ότι η εισαγωγή της προ-ε-

πιστημονικότητας ως αποκλειστικού κριτηρίου οριοθέτησης της πρωταρχικής εμπειρίας προσδίδει στην Υπερβατολογική Αισθητική έναν ιδιαίτερος ευρύ χαρακτήρα. Αλλά, ακόμα περισσότερο, της προσδίδει έναν εξόχως στρεβλό χαρακτήρα.

Τα εν γένει κατηγοριακά (και όχι τα ειδικώς επιστημονικά) ενεργήματα της σκέψης με τις σύστοιχες αντικειμενότητές τους, είναι μεν μέρος του προ-επιστημονικού βιόκοσμου, δεν είναι όμως μέρος της πρωταρχικής εμπειρίας ως αντικειμένου της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Αυτός ο ισχυρισμός μας απαιτεί φυσικά τη δική του ξεχωριστή δικαιολόγηση. Αυτό ακριβώς θα κάνουμε στη συνέχεια και μάλιστα σε δύο επίπεδα. Θα δείξουμε ότι για τον Χούσερλ το ενεργήμα της απλής αντίληψης σκέτα φυσικών πραγμάτων (του πυρήνα της πρωταρχικής εμπειρίας) είναι, από τη μια, προ-εννοιολογικό και, από την άλλη, προ-κατηγορηματικό.

4.2. Το ζήτημα της προ-εννοιολογικότητας(-υπαγωγικότητας)

Στη Φαινομενολογία λέμε συχνά ότι στην αντίληψη πάντα αντιλαμβάνομαστε κάτι *ως* κάτι, ότι πάντα βρίσκεται επί το έργον μια ορισμένη ερμηνευση στη βάση της οποίας μας δίνεται το αντιληπτό *ως κάπως ερμηνευμένο*. Τι μπορεί, όμως, να σημαίνει κάτι τέτοιο; Τι μπορεί να είναι ένα τέτοιο αντιληπτικό «ως»; Μήπως αυτό είναι το «ως» της υπαγωγής; Μήπως, δηλαδή, όταν αντιλαμβάνομαστε κάτι, για παράδειγμα κάτι *ως* τριαντάφυλλο, ή *ως* κόκκινο τριαντάφυλλο, όταν βλέπουμε ένα πράγμα *ως* δέντρο, *ως* σπίτι, *ως* φύλλο χαρτί, *ως* σφυρί, κ.λπ., το βλέπουμε έτσι με το να το αναγνωρίζουμε και το ταξινομούμε *ως* ένα τέτοιο αντιληπτό ανάμεσα σε άλλα τέτοια όμοια αντιληπτά;

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το ότι ο Χούσερλ διακρίνει ρητά την απλή αντίληψη από την εννοιολογική αναγνώριση στη σκέψη.⁶⁵ Έτσι, για παράδειγμα, σε ένα κείμενο του 1910 με τίτλο «Η αντίληψη και οι συνθέσεις της έναντι της αναγνώρισης υπό τη μορφή του ρητού εννοιολογείν και κρίνειν»⁶⁶ ο ίδιος μιλά ξεκάθαρα για αυτή τη διάκριση. Η βασική

⁶⁵ Βλ., π.χ., *Hua XX/2*, σσ. 328, 331, 337.

⁶⁶ Βλ. *Hua XX/2*, σ. 286. Ο Ντογιόν (Maxime Doyon) είναι της γνώμης ότι ο Χούσερλ κατά την περίοδο της συγγραφής των *Λογικών Ερευνών* υποστήριξε πως η αντίληψη είναι μη-εννοιολογικό ενεργήμα, αλλά ότι αργότερα (ήδη στο *Πράγμα και Χώρος*, 1907) στρέφεται προς μια περισσότερο εννοιολογική θεώρησή της (βλ. Doyon 2011, κυρίως §5). Προσπαθώντας να ισχυροποιήσει την άποψή του, ο Ντογιόν καταφεύγει σε χουσερλιανά κείμενα της περιόδου των *Λογικών Ερευνών*, παραβλέπει, όμως, υστερότερα κείμενα (όπως αυτό στο οποίο αναφερόμαστε εδώ, από το 1910), στα οποία ο Χούσερλ συνεχίζει να διακρίνει ρητά την απλή αντίληψη από την εννοιολογική σκέψη.

ιδέα που αναπτύσσεται εκεί φαίνεται με σαφήνεια στο ακόλουθο εκτενές απόσπασμα:

[Στην πορεία εξέλιξης ενός αντιληπτικού ενεργήματος] κρατούμε συνεχώς σταθερή την ενότητα της συνολικής ερμηνευσης, ταυτίζουμε [αυτή] την ενότητα με το βήμα προς βήμα μερικώς συλληφθέν [Sondergefassten], ως εκ τούτου την εμπλουτίζουμε και την εμβαθύνουμε [αυτή την ενότητα] περιεχομενικά. Ασφαλώς, όμως, αυτό δεν είναι σκέπτεσθαι, κρίνειν, κ.λπ. Είναι γεγονός πως το να αντιλαμβανόμαστε το αντικείμενο και στην αντίληψη, [δηλ.] στην επίτευξη αυτών των συνθέσεων (όπου μη προσδιορισμένες συνθέσεις προσδιορίζονται ή [α]σαφείς αποβλέψεις αποσαφηνίζονται, πληρώνονται) το αντικείμενο να διασαφηνίζεται, [π.χ.] να το διατρέχουμε αυτό αντιληπτικά σε πληρέστερη, πλουσιότερη αντίληψη, [είναι γεγονός], λέω, πως αυτό δεν είναι κανένα αυθεντικό “κρίνειν”, [...] κανένα αναγνωρίζειν και εννοιολογείν. (Hua XX/2, σ. 286, οι εμφάσεις προστέθηκαν)

Η απλή αντίληψη προηγείται των λειτουργιών της σκέψης και μάλιστα με έναν διόλου στατικό τρόπο. Η εξέλιξή της παρουσιάζει μια συνεχή ροή εντός της οποίας το αντιληπτό είναι δυνατό να τυγχάνει παρατήρησης, να εμπλουτίζεται περιεχομενικά, να δίνεται υπό συνεχώς νέα οπτική, πιθανά με μεγαλύτερη ακρίβεια, πιθανά διαφορετικά από τις αναμονές της αρχικής μας απόβλεψης, κ.ο.κ.⁶⁷ Σε κάθε περίπτωση, όμως, το αντιληπτό δίνεται ακριβώς ως κάτι αναγνωρισμένο στην αντίληψη «χωρίς τη συνδρομή λέξεων ή εννοιών». ⁶⁸ Αυτό δεν σημαίνει τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από το ότι το πράγμα της αντίληψης, το αντιληπτό κάτι, δίνεται πάντα ως το διυποκειμενικά χωρικό-υλικό και εντός πρωταρχικών πραξιακών-αξιακών οριζόντων εμφανισμένο σύστοιχο της απόβλεψης που η απλή αντίληψη συνιστά. Μόνο που σε αυτό το επίπεδο δεν έχουμε ακόμα αναγνωρίσει το αντιληπτό ως τριαντάφυλλο, ως χαρτί, ως σφυρί, ως τραπέζι, κ.λπ., δηλαδή υπό τις αντίστοιχες αυτές έννοιες.

Το αντικείμενο της [απλής] παρατήρησης είναι αδιαλείπτως το υποκείμενό της, αλλά όχι υποκείμενο κρίσης [Urteilssubjekt]. Βλέ-

⁶⁷ Στο *Πράγμα και Χώρος* ο Χούσερλ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη φαινομενολογική περιγραφή όλων αυτών των εποπτικών φαινομένων που, όπως μας λέει ο ίδιος, ανήκουν «στη σφαίρα των συνθετικών αντιληπτικών συναφειών» (Hua XVI, σ. 60 [50]) και δεν προϋποθέτουν εννοιολογική ταξινόμηση ή κατηγορηματική σκέψη (βλ. και Hua XVI, σσ. 49 κ.επ. [58 κ.επ.]· επίσης Hua XXXVIII, σσ. 123-158, 192, 324 κ.επ.).

⁶⁸ Hua XX/2, σ. 325 (από χειρόγραφο της περιόδου 1898-1900).

πω [για παράδειγμα] αδιαλείπτως το χαρτί, αυτό είναι αντικείμενο της αντίληψης, αλλά δεν είναι για μένα κανένα περί-του-οποίου [κάποιας] κατηγορηματικής οντοθεσίας, κανένα αυτό ή ετούτο και τα παρόμοια, και φυσικά επίσης κανένα «το στυπόχαρτο», κανένα «αυτό είναι κόκκινο, κόκκινο στυπόχαρτο» κ.λπ. Υπέρκειται εδώ του υλικού [Sache] της απλής παρατήρησης και των πολλαπλών συνθέσεων της, ένα επίπεδο έκφρασης, ένα επίπεδο εννοιολογικής αναγνώρισης [begreifenden Erkennens]. (*Hua* XX/2, σ. 287)⁶⁹

Σε ένα άλλο κείμενο του Χούσερλ, το οποίο μάλιστα φαίνεται να γράφεται κοντά στην έκδοση των *Λογικών Ερευνών* (ανήκει στην περίοδο 1898-1900) και έχει τίτλο «Τι [είναι αυτό που] χορηγεί την αναγνωριστική (εννοιολογική [konzertive]) ερμηνεία;»,⁷⁰ δίνεται έμφαση στο ότι στην αντίληψη είναι δυνατό να στρεφόμαστε προς κάποιο χαρακτηριστικό γνώρισμα του αντιληπτού «πριν από κάθε εννοιολόγηση», δηλαδή, «στην εποπτεία»⁷¹ και ότι είναι διαφορετικό πράγμα το να αναγνωρίζουμε κατόπιν ταξινομητικά αυτό το αντιληπτό, για παράδειγμα, *ως χαρτί* και το χρώμα του *ως άσπρο*. Καταλήγει, λοιπόν, εκεί ο Χούσερλ:

Διακρίνω, συνεπώς, την αναγνωριστική [ταξινομητική] ερμηνεία [erkennende Auffassen] από την αντιληπτική ερμηνεία [wahrnehmenden Auffassen] ως μια ατομική [individuellen] ερμηνεία ([δηλ. ως] ερμηνεία της ενικότητας [Einzelheit] χωρίς [εννοιολογική] αναγνώριση) [...]. (*Hua* XX/2, σ. 331)⁷²

Με αυτή του τη στάση ο Χούσερλ διαφοροποιείται και από τις σχε-

⁶⁹ Επίσης, «η απλή εξέταση [einfache Betrachtung] του αντικειμένου, έτσι όπως αυτό κείται εδώ έναντι μου, *πρέπει βεβαίως να διακρίνεται* από την, σχετιζόμενη με αυτή [την απλή εξέταση], αναγνώριση και επανααναγνώριση» (*Hua* XXXVIII, σ. 192).

⁷⁰ *Hua* XX/2, σ. 331.

⁷¹ Ο.π.

⁷² Έτσι, «το ενέργημα αναγνώρισης έχει ως θεμέλιό του ένα ενέργημα αντίληψης» (*Hua* XX/2, σ. 332). Και λίγο παρακάτω: «Εάν ερμηνεύσω το χαρτί ως χαρτί, αναγνωρίζοντάς το, τότε ως βάση της αναγνώρισης βρίσκεται η ατομική ερμηνεία [individuelle Auffassung] του αντικειμένου» (*Hua* XX/2, σ. 332). Βλ. και *Hua* XX/2, σσ. 326, 337, 415. Σε άλλο πρώιμο κείμενο του Χούσερλ (από το 1892-93) με τίτλο «Πολλαπλές Σημασίες του Όρου *Χώρος*» συναντούμε ξανά την ιδέα της ρητής διάκρισης της *εποπτείας* από την *έννοια*. Εκεί ο Χούσερλ εξηγεί πως όταν ακούμε έναν ήχο ή μια μελωδία, τότε το περιεχόμενο αυτού του ακούειν ως αποβλεπτικού ενεργήματος είναι μια εποπτεία του ήχου ή της μελωδίας ως αντικειμένων. Όταν όμως κρίνουμε περί αυτού του ήχου ή της μελωδίας, όταν χρησιμοποιούμε ονόματα με σκοπό την ταξινόμηση ή τον προσδιορισμό, έχουμε να κάνουμε με τη *σκέψη*, η οποία επεξεργάζεται λογικά την εποπτεία μέσω της έννοιας (βλ. *Hua* XXI, σ. 272).

τικές απόψεις του δασκάλου του, Στουμπφ (Carl Stumpf). Ο Στουμπφ υποστήριζε ότι στις διάφορες συνειδησιακές λειτουργίες ή μάλλον συναρτήσεις (Funktionen) (στα διάφορα συνειδησιακά ενεργήματα) σχετιζόμαστε με “αντικείμενα” τα οποία θεωρούσε πως δεν είναι παρά εξαρχής *εννοιολογικά μορφώματα* (begriffliche Gebilde): είτε γενικές έννοιες, είτε περιεχόμενα υπαγόμενα κάτω από γενικές έννοιες.⁷³ Σε ένα κατατοπιστικό χειρόγραφο του (Κ Π 4/162 κ.επ.) ο Χούσερλ αντιτίθεται ακριβώς σε αυτή την ιδέα αναφερόμενος ειδικά στο ενέργημα της απλής αντίληψης. Πρώτα απ’ όλα εξηγεί ότι στον Στουμπφ η υπαγωγή κάτω από μια γενική έννοια, δηλαδή η ερμηνευση ενός αντικειμένου ως αντικειμένου μιας έννοιας, σημαίνει ακριβώς ότι ένα αντικείμενο μπορεί να δοθεί στη βάση αποκλειστικά μιας *εννοιολογικής* ερμηνευσης.

Ας πάρουμε την αντίληψη. Όπως φαίνεται, αυτή είναι για τον Στουμπφ η σκέτη ανάδυση [Herausheben] «εμφανίσεων» μέσα από το χάος. Επιπροσθέτως έρχεται [μαζί και] η εννοιολογική σύλληψη, το άδραγμα υπό γενικές έννοιες. (Κ Π 4/162, παρατίθεται στο Rollinger 1999, 97 υποσ. 1)

Ωστόσο ο Χούσερλ έχει διαφορετική άποψη.

Αυτό δεν μπορεί να είναι σωστό. Η έρευνά μου σχετικά με τη συγκρότηση του αντικειμένου διδάσκει το αντίθετο. [...] [Διότι,] μπορούμε με αυτή την έννοια να πούμε ότι βρίσκουμε πάντα τέτοιες υπαγωγές, ότι αυτές είναι όντως αναγκαίες; Άρα λοιπόν [και] στην περίπτωση της απλής αντίληψης, η οποία βεβαίως είναι αντίληψη ενός πράγματος. Είναι εδώ η έννοια του πράγματος, του σπιτιού κ.λπ., η «γενική έννοια» διαθέσιμη; Άρα επίσης και στην περίπτωση ενός ζώου; (Ο.π.)

Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι κάθε συνειδησιακή συνάρτηση γενίκευσης, σύγκρισης, υπαγωγής προϋποθέτει εκείνη τη *βασική* συνειδησιακή συνάρτηση που ευθύνεται για την ενοποίηση του ανομοειδούς πολλαπλού των εκάστοτε περιεχομένων και οδηγεί στη συγκρότηση του αντιληπτού. Η συνείδηση της ενότητας που αυτή η βασική συνειδησιακή συνάρτηση συνιστά δεν είναι παρά *αντικειμενοποίηση* ακριβώς με τον εποπτικό τρόπο της αντίληψης, και όχι λογική συνείδηση που συλλαμβάνει υπό γενικές έννοιες.

Εκτός από την περίπτωση της αντίληψης ενός εξατομικευμένου αντιληπτού, ισχύουν αντίστοιχα πράγματα στην περίπτωση της αντίληψης εποπτικών συνόλων, π.χ. ενός σμήνους πουλιών ή μιας συστάδας

⁷³ Βλ. σχετικά και ROLLINGER 1999, 90 κ.επς.

δέντρων. Για τον Χούσερλ, η δοτικότητα των αισθητηριακών μορφών τέτοιων εποπτικών συνόλων δεν προϋποθέτει την προηγούμενη επιτέλεση ενεργημάτων ανώτερης τάξης, για παράδειγμα τη σύγκριση των επιμέρους αντιληπτών. Ένα εποπτικό σύνολο δίνεται διά μιας στην ιδιαίτερη κάθε φορά άρθρωσή του. Σε κείμενο πάλι από την περίοδο 1898-1900 ο Χούσερλ περιγράφει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο το πώς μας δίνονται, για παράδειγμα, τα δέντρα και οι θάμνοι ενός κήπου:

Όχι μόνο είναι τα αντικείμενα τα ίδια ξεχωριστά και ενιαία διαπλεγμένα, παρά είναι έτσι στην εποπτεία μου και μάλιστα καθαρά εποπτικά πριν από κάθε εννοιολογική γνώση. (Hua XX/2, σσ. 325-326, οι εμφάσεις προστέθηκαν)

Στο σημείο αυτό χρειάζεται, ωστόσο, να αντιμετωπίσουμε την ακόλουθη αντίρρηση. Μπορεί μεν να συμφωνεί κανείς με τη διάκριση στην οποία επιμένουμε εδώ, αυτήν ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολογική αναγνώριση, όμως ταυτόχρονα να υποστηρίζει ότι η εννοιολόγηση ενός αντιληπτού δεν επιφέρει σε αυτό κάποια καινούρια μορφή. Ο Χοπ (Walter Horp) φαίνεται να είναι αυτής της άποψης όταν γράφει ότι: «Μπορώ να δω τον καναπέ μου ή μπορώ απλά να τον σκεφτώ. Αυτή δεν είναι μια διαφορά στο αντικείμενο· όταν τον σκέφτομαι, προφανώς σκέφτομαι το ίδιο αντικείμενο που μόλις αντιλήφθηκα».⁷⁴ Ή, παρακάτω: «Το νερό, όσο μπορούμε να κρίνουμε, δεν αλλάζει με οποιονδήποτε τρόπο ως αποτέλεσμα της εννοιολόγησής του».⁷⁵

Σίγουρα, η εννοιολόγηση δεν επιφέρει αλλαγές στο αντιληπτό από την άποψη της σκέτης αντιληπτικής του συγκρότησης. Ο καναπές, ή το νερό, ή όποιο άλλο αντιληπτό, συνεχίζουν να παραμένουν τα αποβλεπτικά σύστοιχα των αντιληπτικών μας συγκροτήσεων με τον τρόπο

⁷⁴ Horp 2010, 3.

⁷⁵ Ό.π., σ. 6. Έτσι, στις αναλύσεις του Χοπ για την πλήρωση ενός σημασιακού ενεργήματος από ένα εποπτικό είναι δυσδιάκριτο το εάν αυτό το τελευταίο είναι ένα απλό αντιληπτικό ενέργημα ή ένα (λογικο-)κατηγοριακό ενέργημα (βλ. Horp 2010, 8 κ.επ., 11, 13, 17). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συγκάλυψη της σχέσης των αντιληπτικών ενεργημάτων και των κατηγοριακών εποπτικών ενεργημάτων που στηρίζονται στα πρώτα. Γι' αυτό, άλλωστε, και ο Χοπ θεωρεί αντιφατικά τα λεγόμενα του Χούσερλ. Από τη μια, παρουσιάζει τον Χούσερλ να υποστηρίζει ότι τα σημασιακά και τα αντιληπτικά ενεργήματα είναι δυνατό να μοιράζονται το ίδιο αποβλεπτικό περιεχόμενο. Από την άλλη, θεωρεί ότι η αντιληπτική αποβλεπτικότητα παρουσιάζεται από τον Χούσερλ ως *sui generis* και ως προϋποτιθέμενη από τα σημασιακά ενεργήματα ανώτερης τάξης (βλ. Horp 2010, 10-11). Ο Χοπ δεν βλέπει ότι ο Χούσερλ, από τη μια, μιλά για την κατηγοριακή αντίληψη και, από την άλλη, για την απλή αντίληψη, δηλαδή για δύο φαινομενολογικά διακριτά ενεργήματα, με το δικό τους σύστοιχο αντικείμενο το καθένα τους.

της εκάστοτε εμφανιζόμενης χωρικής και υλικής τους σύστασης και δοτικότητας. Από την άλλη, όμως, ισχυριζόμαστε εδώ ότι, στη Φαινομενολογία του Χούσερλ, σύστοιχο της σκέψης δεν είναι το απλά χωρικά και υλικά εποπτικά δοσμένο αντιληπτό. Σύστοιχο της σκέψης είναι το *εννοιολογημένο* αντιληπτό το αναγνωρισμένο στην *έννοια* ως καναπές, ή ως νερό. Στα κείμενα της επανεπεξεργασίας της έκτης Έρευνας αυτή η θέση δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο ρητή. Ρωτάει ο Χούσερλ:

Τι προστίθεται με την εννοιολογική [begreifenden] συνείδηση, με τη σύλληψη υπό έννοιες; Και τι είναι το [αντίστοιχο] νέο αντικείμενο; (*Hua XX/2*, σ. 226)

Για να απαντήσει χωρίς δεύτερη σκέψη:

Το νέο αντικείμενο είναι το εννοιολογημένο [begriffene], είναι το *παλιό στην εννοιολογική του μορφή*. Αυτή η εννοιολογικότητα [Begriffenheit] (οντικά κατανοημένη) [είναι που] προστίθεται. (*Hua XX/2*, σ. 226· οι εμφάσεις προστέθηκαν)⁷⁶

Αυτό που προφανώς δυσχεραίνει τη διάκριση των διαφορετικών επιπέδων δοτικότητας είναι το ότι στον ήδη ανεπτυγμένο αποβλεπτικό μας βίο υπάρχουν ιζηματοποιημένα νοήματα, των οποίων η συγκρότηση μπορεί λανθασμένα να αποδοθεί σε ενεργήματα *άλλα* από εκείνα που πραγματικά ευθύνονται για την καταγωγική συγκρότηση αυτών των ιζημάτων. Ίσως, μάλιστα, το δυσκολότερο σημείο στην “αρχαιολογική” αναζήτηση της καταγωγής των νοημάτων να είναι ακριβώς η διάκριση των σκέτα αντιληπτών πραγμάτων πριν την εννοιολογική τους ταξινόμηση και αναγνώρισή τους ως *τριαντάφυλλο, χαρτί, καναπές, σφυρί, νερό*, κ.λπ., κ.λπ. Στην απλή αντίληψη, πάντως, δεν έχουμε ακόμα ούτε τριαντάφυλλα, ούτε φύλλα χαρτιού, ούτε καναπέδες, ούτε νερό εννοιολογικά αναγνωρισμένα ως τέτοια, δηλαδή αναγνωρισμένα κατά την ομοιότητά τους με άλλα τέτοια όμοια αντικείμενα και από την άποψη μιας πεπερασμένης σειράς ιδιοτήτων τους.⁷⁷ Αλλά, δυστυχώς, αυτή

⁷⁶ Λίγο παρακάτω διαβάζουμε και το εξής κατατοπιστικό: «[Στην περίπτωση μιας κατηγορήσης] [σε] κάθε λέξη και στο όλον αντιστοιχεί στο “αντικείμενο” της εννοιολογικής συνείδησης [δηλ. στο εννοιολογημένο, βλ. εκεί και τη σχετική υψ. 2] [...] μια εννοιολογική στιγμή· και αυτή η αντικειμενότητα του εννοιολογικά εννοούμενου ως τέτοιου (το αντικείμενο της σκέψης με το ειδικό νόημα) οικοδομείται πάνω στο σκέτο “αντικείμενο της παράστασης”, που σημαίνει, όμως, πάνω στο αντικείμενο που είναι δοσμένο πριν την εννοιολόγηση» (*Hua XX/2*, σ. 228).

⁷⁷ Δεδομένης της διαφοράς ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολόγηση μπορούμε να πούμε ότι με τα απλά γλωσσικά ονοματικά ενεργήματα δεν εκφράζουμε τα απλά αντιληπτά αλλά τα *εννοιολογημένα* αντιληπτά. Εκφράζουμε το πώς ανα-

η θεμελιώδης για το οικοδόμημα της χουσερλιανής Φαινομενολογίας θέση δεν έχει λάβει την αρμόζουσα προσοχή, ούτε έχει τύχει της αρμόζουσας επεξεργασίας. Ακόμα και στα ίδια τα χουσερλιανά κείμενα είναι συχνά συγκεχυμένη και συγκαλυμμένη. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι ο Χούσερλ δεν σταμάτησε ποτέ να την προϋποθέτει στις αναλύσεις του. Και μόνο καθιστώντας ρητή την προϋπόθεση της διάκρισης ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολογική αναγνώριση είναι δυνατό να φωτιστούν επαρκώς περιγραφές, όπως αυτή από τον τέταρτο *Καρτεσιανό Στοχασμό* που ακολουθεί:

Ό,τι εμφανίζεται απέναντί μας στη συνειδησιακή ζωή, ούτως ειπείν, έτοιμο, υπάρχον ως απλό πράγμα (παραβλέποντας όλα τα πνευματικά χαρακτηριστικά που το καθιστούν γνωστό ως σφυρί, τραπέζι, αισθητικό προϊόν), δίδεται στην πρωταρχικότητά του «αυτό το ίδιο» μέσα στη σύνθεση της παθητικής [αντιληπτικής] εμπειρίας. Ως τέτοιο, αυτό χορηγείται πριν από τις πνευματικές δραστηριότητες που πρωτοεμφανίζονται χάρη στην ενεργητική σύλληψη των αντικειμένων. (*Hua I*, σ. 112 <116>)

4.3. Το ζήτημα της προ-κατηγορηματικότητας

Στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία κάνει έντονα την παρουσία του το πρόβλημα της σχέσης της αντίληψης με τα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης στο πλαίσιο της χουσερλιανής Φαινομενολογίας. Μια ερμηνευτική γραμμή υποστηρίζει πως η αντίληψη χαρακτηρίζεται *ήδη* από κατηγοριακότητα και, πιο συγκεκριμένα, πως η αντίληψη και το κατηγοριακό ενέργημα της κατηγορήσεως μοιράζονται μια κοινή μορφική δομή, ή έχουν μια ανάλογη σύνταξη. Υπό ένα τέτοιο πρίσμα, το αντιληπτό θεωρείται πως έχει τη σύνταξη ενός υποστρώματος με προσδιορισμούς, μια δομή που μεταφέρεται, ή, καλύτερα, *κατοπτρίζεται* στην κατηγορήση στη σχέση υποκειμένου-κατηγορήματος. Η αντίληψη, δηλαδή, αντιμετωπίζεται ως μια *υπόρρητη* κατηγορηματική κρίση.⁷⁸ Στην παρούσα υποενότητα θα θέσουμε υπό αμφισβήτηση

γνωρίζονται τα αντιληπτά *στη σκέψη* και όχι στην απλή αντίληψη. Ως εκ τούτου, διαφωνούμε με τον Ντράμοντ ο οποίος, στο DRUMMOND 2003, ισχυρίζεται ότι οι σημασίες των ονομάτων εκφράζουν τις απλές αντιλήψεις μας.

78 Αυτής της γνώμης είναι, για παράδειγμα, ο Μπεγκού (Bruce Bégot), ο οποίος μιλά για μια *μορφική αναλογία* ανάμεσα στην αντίληψη και την κρίση, για μια μορφική σύνταξη που αυτές μοιράζονται. Για τον Μπεγκού, το αντιληπτό είναι ένα υπόστρωμα με προσδιορισμούς, είναι, από μια γενεαλογική προοπτική, η αναμονή της λογικής σχέσης ανάμεσα στο υποκείμενο και τα κατηγορήματά του (βλ., π.χ., ΒΕΓΟΥΤ 2000, 295 κ.επς). Στην ίδια κατεύθυνση, ο Ντε Πάλμα (Vittorio

την εν λόγω ερμηνευτική γραμμή, η οποία βασιίζεται κυρίως σε κείμενα του Χούσερλ από το *Εμπειρία και Κρίση*. Θα δείξουμε ότι αυτή η ερμηνεία προϋποθέτει τη λανθασμένη ταύτιση της απλής αντίληψης με την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» για την οποία γίνεται λόγος σε αυτό το έργο και θα προτείνουμε μια διαφορετική ανάγνωση.

Κεντρικός στόχος του Χούσερλ στο *Εμπειρία και Κρίση* είναι η ανάδειξη της λεγόμενης «προ-κατηγορηματικής εμπειρίας» ως του τύπου καταγωγής και ανάδυσης των διαφόρων κατηγοριακών μορφών, για παράδειγμα του είναι της *corula*. Στην τελευταία ενότητα της *Εισαγωγής* (§14) διαβάζουμε ότι «πρέπει να αναζητήσουμε τις πρωταρχικότερες, εσχάτως στηριζόμενες ενάρχειες από τις οποίες εκπηγάζουν οι κατηγορηματικές κρίσεις». ⁷⁹ Για να έρθει αμέσως μετά η ακόλουθη, σημαντική διευκρίνιση:

Με αυτήν την πρωταρχικότητα, βεβαίως, με κανέναν τρόπο δεν δηλώνεται ότι αυτές οι έρευνες, μεταφερμένες εντός του συνολικού οικοδομήματος του φαινομενολογικού συγκροτητικού συστήματος, αφορούν, εντός αυτού του συστήματος, ένα εντελώς στοιχειώδες επίπεδο. (EU, σ. 71 [67-68], οι εμφάσεις προστέθηκαν)

Οι αναλύσεις, δηλαδή, σε αυτό το έργο αναγνωρίζουν την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως την πρωταρχικότερη περιοχή, στην οποία απλώς *ριζώνουν* οι κατηγορήσεις. Όμως, αυτή η περιοχή, ιδωμένη υπό

De Palma) ισχυρίζεται ότι «[ο]ι λογικές μορφές θεμελιώνονται εσχάτως στη δομή της εμπειρίας, η οποία πρωταρχικά αρθρώνεται σε υποστρώματα και προσδιορισμούς» (DE PALMA 2008, 137). Ο Βαντεβέλντε (Pol Vandavelde) επίσης θεωρεί ότι η υπόρρητη σύνταξη της απλής αντίληψης κατοπτρίζεται στη ρητή σύνταξη των αποφάνσεών μας (βλ. VANDELDELDE 2008, 33 κ.επ.). Για τη Σόφερ (Gail Soffer), η αντίληψη περιέχει ρητά και υπόρρητα μέρη, τα οποία η ίδια ερμηνεύει ως υπόρρητες κρίσεις για το αντίληπτό. «Όταν, για παράδειγμα, βλέπουμε ένα τραπέζι, *υπόρρητα κρίνουμε* πώς θα ήταν εάν το αγγίζαμε, πώς θα φαινόταν από διαφορετικές θέσεις, πώς θα γινόταν αντίληπτό από άλλα πρόσωπα υπό παρόμοιες συνθήκες, [...] κ.ο.κ.» (SOFFER 2003, 308, οι εμφάσεις προστέθηκαν). Ή «ακόμα και οι φαινομενικά πολύ απλές αντιλήψεις εμπεριέχουν απολύτως σύνθετες *υπόρρητες κρίσεις*, που με τη σειρά τους γενικά απαιτούν εκμάθηση, έννοιες και γλώσσα» (ό.π., σ. 310, οι εμφάσεις προστέθηκαν). Ο Τένγκελι (László Tengelyi) υποστηρίζει ότι οι στατικές αναλύσεις του Χούσερλ παρουσιάζουν έναν ανεπιθύμητο παραλληλισμό ανάμεσα στην αντίληψη και την κρίση. (Η ιδέα αυτή αναπτύσσεται στο άρθρο του «L'expérience et l'expression catégoriale» (2003) και πιο αναλυτικά στο βιβλίο του *Erfahrung und Ausdruck*, 2007.) Γράφει ο Τένγκελι: «Ο Χούσερλ συλλαμβάνει τη γλώσσα γενικά και τη σημασία ειδικά ως μια *έκφραση* (ως μια έκφραση, πρωτίστως, της *σκέψης*, που είναι όμως μια έκφραση, σε τελευταία ανάλυση, της ίδια της *εμπειρίας*)» (TENGYELI 2003, 9). Βλ. επίσης σχετικά BELL 1991, 283 κ.επ.

⁷⁹ EU, σ. 71 [67].

το συνολικότερο πρίσμα της φαινομενολογίας των συγκροτήσεων, δεν είναι γενετικά η πρωταρχικότερη. Εδώ χρειάζεται προσοχή. Διαβάζουμε ότι η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» προϋποθέτει άλλα, προηγούμενα συγκροτητικά επίπεδα. Τι πρέπει να καταλάβουμε με αυτό; Ποια είναι αυτά τα επίπεδα; Δεν είναι και αυτά προ-κατηγορηματικά; Και αν ναι, ποια είναι, τότε, η διαφορά αυτών των επίσης προ-κατηγορηματικών προϋποτιθέμενων επιπέδων από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως του εδάφους εκπήγασης των κατηγορήσεων; Η συνέχεια του χωρίου που παραθέσαμε μόλις πριν από την §14 της *Εισαγωγής* αρχίζει να φωτίζει το ζήτημα.

Αν και αυτές [οι έρευνες του *EK*] αρχίζουν με μια ανάλυση της αντίληψης χωρο-πραγματικών [raum-dinglicher] ατομικών αντικειμένων, δεν είναι όμως, ένεκα τούτου, το θέμα τους η συγκρότηση των πραγμάτων της αντίληψης και περαιτέρω ενός χωρο-πραγματικού εξωτερικού κόσμου. (*EU*, σ. 71 [68])

Πράγματι, οι πρώτες ενότητες του συστηματικού μέρους του *EK* αφορούν την απλή αντίληψη αντικειμένων. Αυτό που, ωστόσο, ξεκαθαρίζεται στην *Εισαγωγή*, και που μπορεί να διαπιστώσει κανείς προχωρώντας στη μελέτη των αναλύσεων που την ακολουθούν, είναι πως το ζήτημα της απλής αντίληψης και, ειδικότερα, το ζήτημα της συγκρότησης των πραγμάτων της απλής αντίληψης, δεν αποτελεί θέμα αυτού του έργου.

[Ο]ι δομές της αντίληψης λαμβάνονται υπ' όψιν μόνο στο βαθμό που είναι αναγκαίο να καταστεί κατανοητό το πώς τα λογικά επιτεύγματα [logische Leistungen], με τα επακόλουθά τους λογικά μορφώματα [logischer Gebilde], οικοδομούνται πάνω στην αισθητηριακά αντιληπτική εμπειρία, το πώς παράγονται μέσω λογικής αυθορμησίας [logische Spontaneität] κατηγοριακά αντικείμενα, [δηλαδή] αντικειμενότητες καταστάσεων πραγμάτων και καθολικοτήτων, στη βάση της αντίληψης. (*EU*, σ. 71 [68], οι εμφάσεις προστέθηκαν)

Το ενδιαφέρον των αναλύσεων του *EK* στρέφεται αποκλειστικά γύρω από το ζήτημα της γένεσης των κατηγοριακών αντικειμενοτήτων μέσω της «λογικής αυθορμησίας»⁸⁰ και στη βάση της αντίληψης. Η απλή αντίληψη φωτίζεται ακριβώς ως το προϋποτιθέμενο έδαφος των κατηγορήσεων, χωρίς, ωστόσο, να τίθεται καθόλου το ζήτημα των ίδιων των αντιληπτικών συγκροτήσεων.

Συνεπώς, στο σημείο απ' όπου ξεκινούν οι αναλύσεις μας ήδη προϋποτίθενται πολλαπλά επίπεδα και επιτεύγματα· προϋποτίθεται το

⁸⁰ Ό.π., σ. 71 [68]· βλ. και *Hua XXXI*, §58.

ότι ήδη είναι συγκροτημένο ένα *πεδίο* χωρικών-πραγματικών προ-δοτικότητων και με αυτό προϋποτίθεται ολόκληρο το επίπεδο συγκροτητικών ερευνών που σχετίζονται με τη συγκρότηση της αντίληψης του πράγματος σε όλες τις βαθμίδες της. (EU, σ. 71 [68])

Η *Εισαγωγή* κλείνει με μια σύντομη αναφορά σε συγκεκριμένες διαστάσεις συγκροτητικών ερευνών που προϋποτίθενται για τις αναλύσεις που ακολουθούν στο υπόλοιπο του έργου. Γίνεται, ειδικότερα, αναφορά (α) στη συγκρότηση των διαφορετικών αισθητηριακών πεδίων και στη συμπλοκή τους, (β) στο ζήτημα του ρόλου που παίζει η αισθητικότητα στη συγκρότηση του αντιληπτού, (γ) στο ζήτημα των κιναισθήσεων και του ρόλου του σώματος του υποκειμένου που αντιλαμβάνεται, και, τέλος, (δ) στο ζήτημα των βαθμίδων της συγκρότησης του αντιληπτού, (i) ως πράγματος εν χρόνω, (ii) ως σκέτα αισθητηριακού πράγματος και (iii) ως πράγματος αιτιακά προσδιορισμένου εντός ενός αντιληπτικού περιβάλλοντος που περιλαμβάνει και άλλες συνδοτικότητες.

Εάν, λοιπόν, η απλή αντίληψη, με όλες τις προαναφερθείσες διαστάσεις της, προϋποτίθεται για τις συστηματικές αναλύσεις του EK, τότε από ποιο ακριβώς σημείο ξεκινούν αυτές οι αναλύσεις; Ποια είναι η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» για την οποία κυρίως ενδιαφέρεται εκεί ο Χούσερλ; Τι είναι αυτή η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» που έπεται της απλής αντίληψης και προηγείται της κατηγορήσεως; Με την προσεκτική μελέτη των κειμένων του EK μπορούμε να διαπιστώσουμε πως η εκεί αποκαλούμενη «προ-κατηγορηματική εμπειρία» δεν είναι παρά η *διερμηνευτική εξέταση* (*explizierende Betrachtung*) του *ήδη* χρονικά, χωρικά και υλικά-αιτιακά συγκροτημένου αντιληπτού. Στη διερμηνευτική εξέταση στρεφόμαστε με τον τρόπο της προσοχής και σε μια σειρά διακριτών βημάτων (σε μια «σειρά ενικών αδραγμάτων») ⁸¹ γράφει ο Χούσερλ) σε κάποια από τις διαστάσεις του εσωτερικού ή του εξωτερικού ορίζοντα του αντιληπτού. Είναι τότε που για πρώτη φορά λαμβάνει χώρα μια ιδιαίτερη άρθρωση και το αντιληπτό πολώνεται, *πρωτο-διαιρείται* σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς. Γι' αυτό και ο Χούσερλ υποστηρίζει πως σε αυτό το συνειδησιακό επίπεδο έχουμε να κάνουμε με μια *Ur-teil*, με έναν *πρωτο-μερισμό*. Με άλλα λόγια, η διερμηνευτική εξέταση συνιστά για τον Χούσερλ κρίση (*Urteil*) με μία ευρεία έννοια. Όπως διαβάζουμε ξανά στην *Εισαγωγή*,

με κάθε προ-κατηγορηματική αντικειμενοποιητική στροφή [με το ειδικό νόημα της διερμηνευτικής εξέτασης] σε ένα ον [Seienden]

⁸¹ Βλ. σχετικά EU, σ. 124 [112].

πρέπει ήδη να μιλάμε για μια κρίση με το ευρύτερο νόημα. (EU, σ. 62 [61])

Βέβαια, η διερμηνευτική εξέταση δεν είναι *κατηγορηματική* κρίση (*prädikatives Urteil*)· είναι μια *προ-κατηγορηματική* κρίση ακριβώς με την ευρεία έννοια, όπως είπαμε, της διαίρεσης, του μερισμού που αποφέρει για πρώτη φορά το δίπολο «υπόστρωμα–προσδιορισμός». ⁸² Και με αυτήν ακριβώς την έννοια μπορούμε να ισχυριζόμαστε, μαζί με τον Χούσερλ, ότι η διερμηνευτική εξέταση είναι ο τόπος καταγωγής των πρώτων λογικών κατηγοριών (π.χ. *υποκείμενο, κατηγορούμενο*) και λογικών μορφών (π.χ. *είναι-ως-copula*). ⁸³

Η εξαιρετικά κρίσιμη διάσταση που τίθεται στην *Εισαγωγή*, δηλαδή η καθαρή διάκριση της περιοχής της απλής (προ-κατηγορηματικής) αντίληψης από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως θέμα των συστηματικών αναλύσεων αυτού του έργου, παραβλέπεται από τους διάφορους μελετητές. Η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» του *EK* ταυτίζεται βιαστικά με την απλή αντίληψη, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι σχετικές διευκρινήσεις της *Εισαγωγής*. Και αυτή η παράβλεψη οδηγεί στην ακόλουθη παραμόρφωση. Ότι λέγεται στο συστηματικό μέρος του *EK* για την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» εκλαμβάνεται ως να αφορά την απλή αντίληψη και προβάλλεται πίσω σε αυτήν την τελευ-

⁸² Σύγκ. εδώ με LOHMAR 1998, 230. Ο Λόμαρ εντάσσει τη διερμηνευτική εξέταση στο πλαίσιο της απλής αντίληψης (βλ. LOHMAR 1998, 169 κ.επ.) Ο ίδιος ισχυρίζεται πως μόνο στο τρίτο στάδιο της κατηγοριακής σύνθεσης πια τα σχετιζόμενα μέρη λαμβάνουν το χαρακτήρα “υπόστρωμα” και “ιδιότητες” (βλ. ό.π.). Σύγκ. επίσης με GURWITSCH 1974, 255-267, όπου δεν αναγνωρίζεται ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ μπορούμε να διακρίνουμε τον προσδιορισμό στην απλή αντίληψη από τον εννοιολογικό-λογικό προσδιορισμό. Κι εδώ θεωρούμε ότι ο Γκούρβιτς προχωρά σε μια αβάσιμη κριτική στη θεωρία του Χούσερλ για την ανάδυση της κρίσης στη βάση της αντίληψης. Σύγκ. και με BACHELARD 1968, 138 κ.επ. όπου η κρίση με την ευρεία έννοια για την οποία μιλάει ο Χούσερλ εκλαμβάνεται ως να αφορά την προ-κατηγορηματική δραστηριότητα της (απλής) αντίληψης.

⁸³ «Βρισκόμαστε στον *τόπο εκπήγασης των πρώτων εκ των αποκαλούμενων “λογικών κατηγοριών”*. Βέβαια, μπορούμε να πρωτομιλήσουμε για λογικές κατηγορίες με το αυθεντικό νόημα στη σφαίρα των κατηγορηματικών κρίσεων, ως μέρη προσδιορισμών που αναγκαία ανήκουν στη μορφή των δυνατών κατηγορηματικών κρίσεων. Όμως όλες οι κατηγορίες και κατηγοριακές μορφές που κάνουν εκεί την εμφάνισή τους οικοδομούνται πάνω στις προ-κατηγορηματικές συνθέσεις και κατάγονται από αυτές [τις τελευταίες]» (EU, σ. 127 [115]). Βλ. και *Hua XXXI*, σσ. 20 [293], 66 κ.επ., 102 κ.επ.· *Hua XXIV*, σσ. 279 κ.επ. Σύγκ. και με *Hua XVII*, σ. 452, όπου ο Χούσερλ μιλά για την προ-λογική περιοχή της συνεχόμενης αισθητηριακής αντίληψης και την πρωτο-λογική περιοχή του συνειδησιακού αδράγματος ενός υποστρώματος και των προσδιορισμών του.

ταία. Μέσα σε αυτή τη σύγχυση είναι που λέγεται ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει την απλή αντίληψη ως κατηγοριακό ενέργημα και μάλιστα ως υπόρρητη κρίση. Και τότε η φαινομενολογική διάκριση της απλής αντίληψης από τη *στηριγμένη* κρίση, για την οποία συνεχώς μιλάει ο Χούσερλ, μοιάζει ακατανόητη, αδιέξοδη ή και αντιφατική. Ωστόσο για εμάς αυτή η σημαντική διάκριση δεν είναι ούτε ακατανόητη, ούτε αδιέξοδη, ούτε αντιφατική. Ακολουθώντας τις οδηγίες της *Εισαγωγής* (και κυρίως της §14), ξεχωρίζουμε τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης και κρατάμε διακριτή την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως εκείνη τη συνειδησιακή διεργασία της διερμηνευτικής εξέτασης του αντιληπτού, δηλαδή της διαίρεσής του σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς, από την κατώτερη βαθμίδα τής (επίσης προ-κατηγορηματικής) συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική χρονικότητα, χωρικότητα και υλικότητα-αιτιότητά του.

5. Πρόταση για την ενιαία και συνεκτική πραγμάτευση μιας Χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής

Η αποτίμηση του αποβλεπτικού χαρακτήρα του ενεργήματος της απλής αντίληψης και η σχέση του με την εννοιολογική, την κατηγορηματική και την (εξιδανικευτική-)επιστημονική σκέψη είναι ένα δύσκολο ερμηνευτικό πρόβλημα. Τα ίδια τα κείμενα του Χούσερλ είναι συχνά περίπλοκα και ενίοτε δίνουν αφορμή για παρανοήσεις και παρερμηνείες. Στις αναλύσεις που προηγήθηκαν, όμως, επιχειρήσαμε να απαντήσουμε σε διάφορα ερμηνευτικά προβλήματα και υποστηρίξαμε ότι οι απλές αντιληπτικές συνθέσεις σίγουρα δεν είναι επιστημονικές-εξιδανικευτικές και, ακόμα περισσότερο, ότι δεν είναι καν υπαγωγικές-εννοιολογικές και δεν έχουν τη μορφή της προσαπόδοσης κάποιου κατηγορουμένου σε ένα λογικό υπόστρωμα. Η πρωταρχική εμπειρία αποτελεί το *έδαφος στήριξης και κινητοποίησης* των εννοιολογήσεων, των κάθε λογής κατηγοριακών συνθέσεων και θεωρητικών-επιστημονικών θεματοποιήσεων και εξιδανικεύσεων. Αυτό όμως δεν σημαίνει και ότι αυτή η πρωταρχική εμπειρία έχει ήδη, σε μια υπόρρητη μορφή, τη δομή και το χαρακτήρα τέτοιων ανώτερης τάξης ενεργημάτων, ούτε ότι τα σύστοιχά της έχουν ήδη υπόρρητα τη δομή και το χαρακτήρα των συστοίχων των ενεργημάτων ανώτερης τάξης.

Ένα τέτοιο συμπέρασμα μας δίνει τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε το ζήτημα των συνθέσεων που προσιδιάζουν στη συγκρότηση των πραγμάτων της απλής αντίληψης (και γενικότερα της πρωταρχικής εμπειρίας) μένοντας πιστοί στη σταθερή οδηγία του Χούσερλ για

ρητή διάκριση της απλής αντίληψης από τα ενεργήματα ανώτερης τάξης. Ταυτόχρονα, όμως, προβάλλει εδώ επιτακτική η απαίτηση για την εξέταση του ιδιαίτερου χαρακτήρα των ίδιων των πρωταρχικών συνθέσεων. Αυτή η απαίτηση δεν μπορεί βέβαια να ικανοποιηθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας καθώς χρειάζεται το δικό της εκτενή χώρο ανάπτυξης.⁸⁴ Θα σημειώσουμε μόνο, εδώ, υποδεικνύοντας συνηματικά την κατεύθυνση των σχετικών αναλύσεων, πως μια τέτοια εξέταση πρέπει να είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί τη θεωρία του Χούσερλ για τις σχέσεις μεταξύ μερών και όλων και να καταφέρει έτσι να αναδείξει τον *αποβλεπτικό νοητικό* χαρακτήρα των πρωταρχικών συνθέσεων, στις οποίες συγκροτούνται με *παραγωγικό-μερολογικό* τρόπο αποβλεπτικά σύστοιχα ως *μερολογικές ολότητες* των κατάλληλων κάθε φορά εποπτικών μερών. Δεν θα αναπτύξουμε, λοιπόν, εδώ τη συστηματική έρευνα μιας φαινομενολογικής θεωρίας των πρωταρχικών αποβλεπτικών συνθέσεων. Μπορούμε, ωστόσο, στη βάση όσων έχουν προηγηθεί, να διατυπώσουμε την πρότασή μας αναφορικά με την οριοθέτηση της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής (α) κατά το βάθος της, δηλαδή τη διάσταση της συνειδησιακής εμμέλειας και των περιεχομένων της, (β) κατά το ύψος της, δηλαδή το ανώτερο επίπεδο διαδοχικών στρώσεων αποβλεπτικών συνθέσεων στο οποίο δικαιούμαστε να μιλάμε για πρωταρχικότητα με το χουσερλιανό νόημα και (γ) κατά το εύρος της, δηλαδή το σύνολο των διαφορετικών οντολογικών περιοχών σε αναφορά προς τις οποίες πάλι δικαιούμαστε να μιλάμε για πρωταρχικότητα με το χουσερλιανό νόημα.

5.1. Το βάθος

Στη χουσερλιανή Φαινομενολογία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάδειξη και την περιγραφή της περιοχής της συνειδησιακής εμμέλειας και των συνθέσεων που προσιδιάζουν σε αυτήν, δηλαδή σε αυτό που ο Χούσερλ ονομάζει «ηρακλείτειο ρου».⁸⁵ Σε αυτή τη διάσταση βάθους που περιλαμβάνει το σύνολο των εμμενών συνθέσεων δεν έχουμε βέβαια ακόμα να κάνουμε με «εμπειρία» καθόσον δεν έχουμε ακόμα συγκρότηση εμφανισμένων υπερβατικών πραγμάτων. Πρόκειται, όμως, για το κατώτατο επίπεδο συνειδησιακής ζωής που, ως αναγκαία προϋπόθεση κάθε αποβλεπτικής συγκρότησης, βρίσκεται εγκιβωτισμένο σε κάθε πτυχή του αποβλεπτικού βίου μας, τόσο του προ-κατηγοριακού

⁸⁴ Για μια λεπτομερή τέτοια εξέταση, βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ 2014, κυρίως κφλ. 5 και 6.

⁸⁵ Βλ., π.χ., *Hua I*, σ. 18 [18]· *Hua VI*, σ. 181 [177-178].

και προ-επιστημονικού, όσο και του κατηγοριακού και επιστημονικού. Για τον Χούσερλ,

είναι προφανές πως η διδασκαλία των αναγκαίων, πιο γενικών δομών και των γενικών συνθετικών σχηματομορφών της εμμέλειας αποτελούν προϋπόθεση των συγκροτητικών προβλημάτων του κόσμου. (*Hua XI*, σ. 126 [171])

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, μάλιστα, ο Χούσερλ κατηγορεί τον Καντ για το ότι, στρεφόμενος στη γνωσιοθεωρία του αποκλειστικά στο ανώτερο πρόβλημα της συγκρότησης των αντικειμένων που υπερβαίνουν τη συνείδηση, παρέλειψε το βαθύτερο πρόβλημα «της εσωτερικής, της καθαρά εμμενούς αντικειμενικότητας και της συγκρότησης του ούτως ειπείν εσωτερικού κόσμου, δηλαδή ακριβώς της συγκρότησης του ρεύματος των βιωμάτων του υποκειμένου όπως είναι δι' εαυτό».⁸⁶ Για τον Χούσερλ, αντίθετα, (και σε αυτό το σημείο συμφωνούμε με τον Κόστα) η Υπερβατολογική Φαινομενολογία και μάλιστα ως Υπερβατολογική Αισθητική έχει ως ένα από τα καθήκοντά της ακριβώς την πραγμάτευση της σφαίρας της εμμέλειας. Για την ακρίβεια, το καθήκον αυτό είναι διπλό. Αφενός αφορά την εξέταση των συνθέσεων της χρονο-συνείδησης, το ζήτημα της ανακράτησης (*Retention*) και της πρόκτησης (*Protention*) κατά τις μορφές της διαδοχής και της συνύπαρξης. Αφετέρου, αφορά την εξέταση και αποκάλυψη των νόμων του πρωτο-συνειρμού (*Urassoziation*),⁸⁷ οι οποίοι και διέπουν την περιεχομενική μορφοποίηση των αισθητηριακών πεδίων (π.χ. του οπτικού, του ακτικού, κ.λπ.) ως οργανωμένων διευθετήσεων αισθητηριακών (π.χ. χρωματικών, ακτικών, κ.λπ.) τόπων.

5.2. Το ύψος

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ο Καντ δεν κατάφερε να αναδείξει στις ορθές του διαστάσεις το ζήτημα της απλής πρωταρχικής αντιληπτικής συγκρότησης. Ως μια εξόχως εκλεπτυσμένη θεωρία, η *χουσερλιανή* Υπερβατολογική Αισθητική έρχεται, λοιπόν, να αναλάβει, από τη μια, τη διερεύνηση των νοητικών όρων συγκρότησης των σκέτα φυσικών πραγμάτων και, από την άλλη, να περιγράψει εννοηματικά τη δοτικό-

⁸⁶ *Hua XI*, σ. 126 [171].

⁸⁷ Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ενώ ο συνειρμός με τη συνήθη έννοια αφορά τη σύνδεση ήδη συγκροτημένων αποβλεπτικών αντικειμενοτήτων, ο πρωτο-συνειρμός αφορά την παθητική σύνθεση των εμμενών αισθητηριακών περιεχομένων. Τα κυριότερα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των πρωτο-συνειρμικών συνθέσεων είναι αυτά της αισθητηριακής ομοιότητας και της αισθητηριακής αντίθεσης.

τητά τους και τη διαστρωμάτωσή τους, πρώτα ως χρονικές και χωρικές εκτάσεις (αισθητηριακά φάσματα) κι έπειτα ως υλικά-αιτιακά πράγματα με την πλήρη έννοια.

Η Υπερβατολογική Αισθητική που πραγματεύεται τη συγκρότηση των αισθητηριακών φασμάτων (υποπερίπτωση για την οποία δικαιολογείται απόλυτα ο τίτλος «Αισθητική») πρέπει πιο συγκεκριμένα να μπορεί να λογοδοτήσει για τα ακόλουθα:

- (i) Για τη συγκρότηση του αισθητηριακού φάσματος του αντιληπτού ως συνθετικής ενότητας των συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων.
- (ii) Για το απριόρι των εποπτικών ποιοτικών πληρωμάτων.
- (iii) Για τον σημαντικό υπερβατολογικό ρόλο που παίζει το έμβιο σώμα (Leib) και τα κιναισθητικά του συστήματα στη συγκρότηση του αισθητηριακού φάσματος.
- (iv) Για την ίδια τη συγκρότηση του έμβιου σώματος στο φασματικό επίπεδο.

Με μία ευρύτερη έννοια, ωστόσο, η Υπερβατολογική Αισθητική αφορά το συγκροτητικό επίπεδο της κατά Χούσερλ υλικότητας. Η συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος είναι επίσης υπόθεση της απλής πρωταρχικής αντίληψης. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του Χούσερλ στην παράδοση *Φύση και Πνεύμα* (1919), όπου ο ίδιος μιλά για «την Υπερβατολογική Αισθητική της υλικότητας»⁸⁸ και για άλλη μια φορά κατηγορεί τον Καντ για τη στενότητα της Υπερβατολογικής Αισθητικής του και τώρα πιο ειδικά για το ότι το ζήτημα της αιτιότητας κάνει την εμφάνισή του μόνο στο πλαίσιο της (καντιανής) Υπερβατολογικής Αναλυτικής.⁸⁹ Ο Χούσερλ αντίθετα υποστηρίζει ότι το υλικό πράγμα δίνεται στην *πρωταρχική* αιτιακή του συνάφεια πριν από τα ενεργήματα της εννοιολογικής και κατηγορηματικής σκέψης.⁹⁰ Και αυτή η πρωταρχική υλικότητα και αιτιότητα πρέπει να διακρίνεται από τις αντίστοιχες φυσικο-επιστημονικές έννοιες. Κάποια από τα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει αυτό το σκέλος της Υπερβατολογικής Αισθητικής που πραγματεύεται τη συγκρότηση του υλικού πράγματος είναι τα εξής:

- (i) Το πώς συγκροτείται το υλικό πράγμα ως συνθετική ενότητα των αισθητηριακών-φασματικών εμφανίσεων κατά την ιδιαίτερη εξάρτησή τους από τις εκάστοτε συνθήκες.

⁸⁸ *Hua Mb IV*, σ. 198.

⁸⁹ Βλ. ό.π., σσ. 179 κ.επς, 198.

⁹⁰ Βλ., π.χ., *Hua IX*, σσ. 95-96 [72]· *Hua V*, σσ. 1 κ.επς [1 κ.επς] όπου ο Χούσερλ μιλά για την «υλική αντίληψη» που προηγείται της σκέψης· σύγκ. επίσης με *Hua IV*, σ. 20 υποσ. 1 [22 υποσ. 1] όπου ο ίδιος αναφέρεται στην «αισθητική-αιτιακή σύνθεση».

- (ii) Το ρόλο που παίζει σε μια τέτοια συγκρότηση η κιναισθήση.
- (iii) Το ρόλο του εντοπισμού των αισθημάτων και των κιναισθήσεων στο έμβιο σώμα για την αυτο-συγκρότηση του φορέα της αντίληψης.
- (iv) Τη σημασία της πρωταρχικότητας της αφής για τη συγκρότηση της υλικότητας.

Η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική αναλαμβάνει επιπλέον την πραγμάτευση όλων των *εποπτικών φαινομένων* που λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της απλής αντίληψης. Για παράδειγμα, το πώς το αντιληπτό είναι δυνατό να δοθεί με περισσότερη ακρίβεια, με διαφορετικό τρόπο από τις αρχικές μας αναμονές, με διαφορετική πληρότητα, με περισσότερο ή λιγότερο πλούτο πληρωτικού περιεχομένου, κ.λπ., συνιστούν φαινόμενα εποπτικού και όχι λογικού προσδιορισμού. Αυτά ανήκουν σε μια σφαίρα πρωταρχικής εμπειρίας που προηγείται κάθε λειτουργίας εννοιολογικής υπαγωγής ή κατηγορήσης. Όπως υποστηρίξαμε και στα προηγούμενα, η εννοιολόγηση του αντιληπτού πράγματος και η σύλληψή του ως ένα περί-του-οποίου στο οποίο μπορούμε να κατηγορήσουμε προσδιορισμούς λαμβάνει χώρα μόνο σε γενετικώς επόμενα στάδια.

5.3. Το εύρος

Μπορεί στην παρούσα εργασία να εστιάσαμε το ενδιαφέρον μας στο ζήτημα της απλής αντίληψης σκέτα φυσικών πραγμάτων (*Naturdinge*), όμως η πρωταρχική εμπειρία δεν περιορίζεται σε αυτό το πεδίο. Αυτή είναι πολύ ευρύτερη. Ο Χούσερλ περιγράφει τον πρωταρχικό βιόκοσμο ως έναν κόσμο *πλήρους σημασίας*, ως σύστοιχο των απλών αντιληπτικών αλλά και των πρακτικών και αξιολογικών ενεργημάτων. Ξανά στην παράδοση *Φύση και Πνεύμα* (1919) καθίσταται ρητό πως έχουμε μια Υπερβατολογική Αισθητική *για κάθε* οντολογική περιοχή του περικόσμου.⁹¹ Η υπερβατολογική μάθηση, δηλαδή, που πραγματεύεται την πρωταρχική εμπειρία έχει υπο-τμήματα που αφορούν τα κατώτερα επίπεδα συγκροτήσεων στις συστοιχίες εννοήσεων–εννοημάτων *όλων* των οντολογικών περιοχών.

Έτσι, εντός της πρωταρχικής εμπειρίας με την *ευρεία* έννοια έχουμε, από τη μια, επίγνωση του εαυτού μας ως έμβιου και, από την άλλη, αντιλαμβανόμαστε και άλλα όντα ως έμβια. Η δοτικότητα του έμβιου ανήκει, κατά τον Χούσερλ, στη σφαίρα της δοτικότητας του *αισθητικού*.

⁹¹ Βλ. *HuaMb* IV, σ. 152.

Μια συστηματική Φαινομενολογία, όπως την έχω συλλάβει, στρέφεται προς τα επίπεδα των δυνατών τρόπων συγκρότησης, στο κατώτατο επίπεδο, στη συνεχή αναγκαία συγκρότηση του εμμενούς χρονικού ρου και στη συγκρότηση του ενικού όντος ως εμμενούς χρονικής ενότητας· έπειτα στα γενετικά ανώτερα επίπεδα, στα επίπεδα της υπέρβασης, των φασμάτων, κ.λπ., στη συγκρότηση της φύσης, στη συγκρότηση των ζώων στη φύση, *οτιδήποτε “αισθητικού”*. (Hua XIV, σ. 38, οι εμφάσεις προστέθηκαν)

Οι αναλύσεις των κειμένων των *Ιδεών II* για τη διυποκειμενικότητα και την έννοια της ενσυναίσθησης (Einführung), η οποία παίζει πολύ μεγάλο ρόλο στη δοτικότητα των έμβιων και ψυχικών όντων, σαφέστατα επιβεβαιώνουν το ότι έχουμε εμπειρία των άλλων υποκειμένων με έναν πρωταρχικό τρόπο και φυσικά χωρίς την ανάγκη κατηγοριακών ή επιστημονικών θεματοποιήσεων. Στις αναλύσεις αυτές δείχνεται επίσης ότι η διυποκειμενικότητα παίζει σημαντικό ρόλο ήδη στη συγκρότηση των αντιληπτών πραγμάτων ως διυποκειμενικά αντικειμενικών. Με μία έννοια συγκροτείται ένα διυποκειμενικό “καθ’ εαυτό” του αντιληπτού που όμως δεν είναι το καθ’ εαυτό της μαθηματικής-επιστημονικής αντικειμενοποίησης.⁹² Επιπλέον, εντός της πρωταρχικής εμπειρίας με την *ευρεία* έννοια βρισκόμαστε πάντοτε σχετισμένοι με πράγματα των πρακτικών μας και των αξιολογήσεών μας· βρισκόμαστε σχετισμένοι με εργαλεία, με δικά μας κατασκευάσματα, με τεχνολογικά επιτεύγματα, κτήρια, πόλεις, κράτη, συλλόγους, μουσικά όργανα, βιβλία, έργα τέχνης, κ.λπ., κ.λπ. Η Υπερβατολογική Αισθητική που αφορά την οντολογική περιοχή των πολιτισμικών όντων γενικά, αναλαμβάνει την πραγμάτευση των αντίστοιχων συστοιχιών εννοήσεων-εννοημάτων στις πλέον πρωταρχικές συγκροτητικές στρώσεις, δηλαδή πριν από κάθε θεματοποιητικό (κατηγοριακό ή ειδικά επιστημονικό) συνειδησιακό ενέργημα.

Αυτό που ισχυριζόμαστε εδώ είναι πως ό,τι έχουμε πει αναφορικά με το ύψος της πρωταρχικής εμπειρίας στην οντολογική περιοχή των σκέ-

⁹² Στο ακόλουθο χωρίο αυτή η ιδέα συνοψίζεται με τον καλύτερο τρόπο: «Ήδη για την Υπερβατολογική Αισθητική [με τη χουσερλιανή έννοια] η διυποκειμενικότητα σημαίνει μια συγκροτητική ανώτερη στρώση, χωρίς το συνυπολογισμό της οποίας η συγκρότηση μιας φύσης ως προ-θεωρητική ενότητα εμπειρίας δεν μπορεί να επιτευχθεί. Το νέο, αυτό που κάνει εδώ την εμφάνισή του, είναι το, έναντί μου, είναι [Dasein] άλλων ζωικών ουσιών [animalischer Wesen]· το φαινομενολογικώς νέο [είναι] η ενσυναίσθηση ως μια θεμελιώδης μορφή εμπειρίας. Με αυτήν όχι μόνο εισέρχονται άλλα υποκείμενα στη δική μας ζώνη δικαιοδοσίας, αλλά έτσι πρωτοκερδίζει ο περίκοσμος [Umwelt] το πλήρες νόημα και την ανώτατη συγκροτητική στρώση, τη διυποκειμενική ταυτότητα» (HuaMb IV, σ. 195).

τα φυσικών πραγμάτων θεωρούμε πως αντίστοιχα βρίσκει εφαρμογή και στις άλλες οντολογικές περιοχές. Τόσο στην οντολογική περιοχή του έμβιου όσο και σε αυτήν του πολιτισμικού μπορούμε να διακρίνουμε ένα πεδίο πρωταρχικών συγκροτήσεων και πρωταρχικής δοτικότητας των αντίστοιχων όντων τους *πριν* από τις κάθε λογής μορφοποιήσεις της γλωσσικής ή της ειδικά επιστημονικής συνείδησης. Ως ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόκληση για τη Φαινομενολογία προβάλλει, λοιπόν, η άρθρωση εκείνων των κλάδων της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής που θα αναλάβουν την εξέταση και διασάφηση των όρων συγκρότησης και δοτικότητας των έμβιων και ψυχικών αλλά και των πραξιακών και αξιακών συστοιχών. Η πρόκληση είναι ακόμα μεγαλύτερη καθώς εδώ απαιτείται η φαινομενολογική αποσαφήνιση της σημασίας και του ρόλου που παίζουν, για παράδειγμα, οι ορμές, τα ένστικτα και τα συναισθήματα για αυτές τις συγκροτήσεις, ζητήματα που δεν έχουν γνωρίσει ακόμα την αρμόζουσα φαινομενολογική επεξεργασία.⁹³

5.4. Συγκεφαλαίωση

Για να συγκεφαλαιώσουμε εν τέλει τη θέση μας αναφορικά με τη δυνατότητα και την οριοθέτηση μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Σε αντίθεση προς τον ισχυρισμό του Κερν, και συμφωνώντας (σε αυτό το συγκεκριμένο σημείο) με τον Σόβα, θεωρούμε ότι μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική *είναι* εφικτή ως ενιαία και συνεκτική θεωρία. Οι ουσιωδώς διαφορετικές σημασίες που εντοπίζει ο Κερν αναφορικά με την Υπερβατολογική Αισθητική του Χούσερλ δεν είναι παρά κλάδοι (ή αλλιώς περιεχομενικές υπο-θεωρίες) μιας Γενικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Συνολικά υπάρχουν κλάδοι (περισσότεροι από όσους μπορούσε να διακρίνει ο Κερν) που καλύπτουν όλες τις οντολογικές περιοχές και όλες τις υπο-στρώσεις των πρωταρχικών συγκροτήσεων. Βέβαια, σε αντίθεση προς τον Σόβα, δεν δεχόμαστε ότι αυτή η πρωταρχική συγκρότηση αφορά το προ-επιστημονικό πεδίο ως το πεδίο που προηγείται απλώς κάθε επιστημονικής εξιδανίκευσης. Σύμφωνα με τη δική μας πρόταση, η πρωταρχική εμπειρία προηγείται όλων των λογικο-κατηγοριακών ενεργημάτων της σκέψης, δηλαδή, επίσης, όλων των καθημερινών γλωσσικών θεματοποιήσεων. Αλλά και σε αντίθεση προς τον Ντε Αλμείντα, δεν διστάζουμε να χαράξουμε *καθαρά* τη διαχωριστική γραμμή που διακρίνει φαινομενολογικά την πρωταρχική εμπειρία από την εννοιολογική, κατηγορηματι-

⁹³ Ειδικά για τον χαρακτήρα μιας φαινομενολογίας των συναισθημάτων, η οποία θα ξεπερνά τα αδιέξοδα των αναλύσεων του Χούσερλ, βλ. THEODOROU 2012 και 2014.

κή και επιστημονική σκέψη. Δεν θεωρούμε ότι το χουσερλιανό σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» αδυνατεί να περιγράψει την πρωταρχική εμπειρία και ότι πρέπει να απορριφθεί, όπως νομίζει ο Ντε Αλμείντα. Και φυσικά δεν δεχόμαστε και τη λύση που δίνει ο Ντε Αλμείντα, και που προτείνει με τη σειρά του και ο Κόστα, σύμφωνα με την οποία η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη υπόρρητα Λογική και Επιστήμη. Η πρωταρχική εμπειρία είναι για εμάς πλήρης νοήματος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν κάπως ήδη επενεργήσει κατηγορίες της εννοιολογικής ή της ειδικά επιστημονικής σκέψης. Η απλή αντίληψη διακρίνεται από τις δικές της ιδιαίζουσες προ-κατηγοριακές αποβλεπτικές ερμηνεύσεις που συγκροτούν τα αντιληπτά στην πρωταρχική εκτατότητα και υλικότητά τους. Κι αυτή η θέση θεωρούμε πως βρίσκει την εφαρμογή της εξίσου και στις οντολογικές περιοχές του έμβιου και του πολιτισμικού.

Φωτεινή Βασιλείου
 Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια
 Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης
 Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών
 fotini_vassiliou@yahoo.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

(Α) Έργα του Χούσερλ

Hua I: Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge, S. STRASSER (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1973. [*Cartesian Meditations*, Dorion Cairns (μτφ.). The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.] [*The Paris Lectures*, P. Koestenbaum (μτφ.). The Hague: Martinus Nijhoff, 1967.] [*Καρτεσιανοί Στοχασμοί*, Π. Κόντος (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ροές, 2002, Β' έκδοση.]

Hua III/1: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Erstes Buch. K. SCHUHMANN (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, 1976. (Πρώτη έκδοση 1913.) [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and a Phenomenological Philosophy, First Book*, F. Kersten (μτφ.). Hague: Martinus Nijhoff, 1982.]

Hua IV: Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution, M. BIEMEL (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1952. [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philoso-*

- phy, Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution.* Richard Rojcewicz & André Schuwer (μτφ.). The Hague: Kluwer, 1989.]
- Hua V: Ideen ze einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften.* Μ. ΒΙΕΜΕΛ (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1971. [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Third Book: Phenomenology and the Foundations of the Sciences*, Ted E. Klein & William E. Pohl (μτφ.). The Hague: Martinus Nijhoff, 1980.]
- Hua VI: Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie.* W. ΒΙΕΜΕΛ (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1976. [*The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenology.* David Carr (μτφ.). Evanston, IL: Northwestern University Press, 1970.] [Ελληνική μτφ. Θ. Λουπασάκη, της διάλεξης *Η Κρίση του Ευρωπαϊού Ανθρώπου και η Φιλοσοφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Έρασμος, 1991.] [*Η Προέλευση της Γεωμετρίας*, Π. Κόντος (μτφ.). Αθήνα: Εκκρεμές, 2003.] [*Η Κρίση των Ευρωπαϊκών Επιστημών και η Υπερβατολογική Φαινομενολογία*, Π. Θεοδώρου (μτφ.). Αθήνα: Νήσος, 2012.]
- Hua VII: Erste Philosophie (1923/4). Erste Teil: Kritische Ideengeschichte.* R. ΒΟΕΗΜ (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1956.
- Hua IX: Phänomenologische Psychologie, Vorlesungen Sommersemester 1925.* W. ΒΙΕΜΕΛ (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, 1962. [*Phenomenological Psychology, Lectures, Summer Semester, 1925.* J. Scanlon (μτφ.). Hague: Martinus Nijhoff, 1977.] [*Το Άρθρο για την Εγκυκλοπαίδεια Britannica*, Π. Θεοδώρου (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2005.]
- Hua XI: Analysen zur passiven Synthesis, aus Vorlesungs- und Forschungsmanskripten 1918-1926.* Μ. FLEISCHER (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1966. [*Analyses concerning Passive and Active Synthesis. Lectures on Transcendental Logic*, A. J. Steinbock (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, 2001.]
- Hua XII: Philosophie der Arithmetik, mit ergänzenden Texten (1890-1901).* L. ΕΛΕΥ (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, 1970. [*Philosophy of Arithmetic. Psychological and Logical Investigations – with Supplementary Texts from 1887-1901.* Dallas Willard (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, 2003.]
- Hua XVI: Ding und Raum. Vorlesungen 1907.* U. GLAESGES (επιμ.), Haag: Martinus Nijhoff, 1973. [*Thing and Space*, Rojcewicz, R. (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, 1997.]
- Hua XVII: Formale und Transzendente Logik, Versuch einer Kritik der logischen Vernunft.* P. JANSSEN (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, 1974.

- [*Formal and Transcendental Logic*, D. Cairns (μτφ.). Hague: Martinus Nijhoff, 1978.]
- Hua XX/2: *Logische Untersuchungen Ergänzungsband, Zweiter Teil. Texte für die Neufassung der VI. Untersuchung. Zur Phänomenologie des Ausdrucks und der Erkenntnis (1893/4-1921)*. U. MELLE (επιμ.). Dordrecht: Springer, 2005.
- Hua XXI: *Studien zur Arithmetik und Geometrie, Texte aus dem Nachlass (1886-1901)*. I. STROHMAYER (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, 1983.
- Hua XXIV: *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie*. U. MELLE (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, 1984. [*Introduction to Logic and Theory of Knowledge, Lectures 1906/7*. C. O. Hill (μτφ.). Dordrecht: Springer, 2008.]
- Hua XXXI: *Aktive Synthesen: Aus der Vorlesung "Tranzendentale Logik" 1920/21. Ergänzungsband zu "Analysen zur passiven Synthesis"*. R. BREUER (επιμ.). The Hague: Kluwer, 2000.
- Hua XXXVIII: *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit. Texte aus dem Nachlass (1893-1912)*. T. VONGEHR & R. GULIANI (επιμ.). Dordrecht: Springer, 2004.
- Hua XXXIX: *Die Lebenswelt. Auslegungen der Vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution. Texte aus dem Nachlass (1916-1937)*. R. SOWA (επιμ.). Dordrecht: Springer, 2008.
- Husserliana Materialien Band IV: Natur und Geist, Vorlesungen Sommersemester 1919*. M. WEILER (επιμ.). Dordrecht: Kluwer, 2002.
- Erfahrung und Urteil, Untersuchungen zur Genealogie der Logik*. L. LANDGREBE (επιμ.). Hamburg: Felix Meiner. (Πρώτη έκδοση 1948.) [*Experience and Judgement*, J. Churchill & K. Ameriks (μτφ.). London: Routledge & Kegan Paul, 1973.]

(B) Υπόλοιπη βιβλιογραφία

- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΦΩΤΕΙΝΗ 2013. Θεμέλια της Φαινομενολογίας: Η Κριτική του Χούσερλ στη Θεωρία του Μπρεντάνο περί Αποβλεπτικότητας. *Δευκαλίων* 30.1-2: 62-106.
- _____, 2014. Πρωταρχική αντίληψη, γλωσσική θεματοποίηση, και επιστημονική εξιδανίκευση στη Φαινομενολογία του Edmund Husserl. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- BACHELARD, SUZANNE 1968. *A Study of Husserl's Formal and Transcendental Logic*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- BÉGOUT, BRUCE 2000. *La Généalogie de la Logique. Husserl, l'antéprédictatif et le catégorial*. Paris: Vrin.

- BELL, DAVID 1990. *Husserl*. London/New York: Routledge.
- COSTA, VINCENZO 1998. Transcendental Aesthetic and the Problem of Transcendentality. Στο: NATALIE DEPRAZ και DAN ZAHAVI (επιμ.), *Alterity and Facticity: New Perspectives on Husserl*. [Phaenomenologica, 148.]. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 9-28.
- DE ALMEIDA, GUIDO ANTÔNIO 1972. *Sinn und Inhalt in der Genetischen Phänomenologie E. Husserls*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- DE BOER, THEODORE 1976. The descriptive Method of Franz Brentano: Its two Functions and their Significance for Phenomenology. Στο: LINDA L. McALISTER (επιμ.), *The Philosophy of Brentano*. London: Duckworth, 101-107.
- DE PALMA, VITTORIO 2008. Die Syntax der Erfahrung. Zu den sachhaltigen Voraussetzungen des Logischen und des Sprachlichen. Στο: MATTENS (επιμ.) 2008, 127-148.
- DOYON, MAXIME 2011. Husserl and McDowell on the Role of Concepts in Perception. *The New Yearbook on Phenomenology and Phenomenological Philosophy XI*: 43-76.
- DRUMMOND, JOHN J. 2003. Pure Logical Grammar: Anticipatory Categoriality and Articulated Categoriality. *International Journal of Philosophical Studies* 11.2: 125-139.
- GURWITSCH, ARON 1974. Husserl's Theory of Intentionality of Consciousness in Historical Perspective. Στο: LESTER EMBREE (επιμ.), *Phenomenology and the Theory of Science*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 210-240.
- HOPKINS, BURT (επιμ.) 1997. *Husserl in Contemporary Context. Prospects and Projects for Phenomenology: Prospects and Projects for Phenomenology*. Dordrecht: Kluwer.
- HOPP, WALTER 2010. How to think about Nonconceptual Content. *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy* 10.1: 1-24.
- KANT, ΙΜΑΝΟΥΕΛ 1979. *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, (τόμοι Α1 και Α2), μτφρ. Α. Γιανναράς. Αθήνα: Παπαζήσης.
- KERN, ISO 1964. *Husserl und Kant*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- LOHMAR, DIETER 1998. *Erfahrung und Kategoriales Denken. Hume, Kant und Husserl über vorprädikatives Erfahrung und prädikative Erkenntnis*. Dordrecht: Kluwer.
- MATTENS, FILIP (επιμ.) 2008. *Meaning and Language: Phenomenological Perspectives*. Dordrecht: Springer.
- MENSCH, JAMES 1997. What is a Self? Στο: HOPKINS (επιμ.) 1997, 61-77.
- NENON, THOMAS 2013. *Edmund Husserl: Natur und Geist: Vorlesungen*

- Sommersemester 1919, Husserliana Materialien Band IV, ed. Michael Weiler. *Husserl Studies* 29.3: 231-237 (βιβλιοκριτική).
- ROLLINGER, ROBIN 1999. *Husserl's Position in the School of Brentano*. Dordrecht: Kluwer.
- SOFFER, GAIL 2003. Revisiting the Myth: Husserl and Sellars on the Given. *The Review of Metaphysics* 57.3: 301-337.
- TENGELYI, LÁSZLÓ 2003. L'expérience et l'expression catégoriale. *Les Cahiers de l'ATP* (Février 2003): 1-17.
- _____, 2007. *Erfahrung und Ausdruck: Phänomenologie im Umbruch bei Husserl und seinen Nachfolgern*. Dordrecht: Springer.
- THEODOROU, PANOS 2005. Perceptual and Scientific Thing: On Husserl's Analysis of "Nature-Thing" in *Ideas II*. *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy* 5: 165-187.
- _____, 2010. A Solution to the 'Paradoxical' Relation Between Lifeworld and Science in Husserl. *Phänomenologische Forschungen*: 145-167.
- _____, 2012. Husserl's Original Project for a Normative Phenomenology of Emotions and Values. Στο: Ivo DE GENNARO (επιμ.), *Value: Sources and Readings on a Key Concept of the Globalized World*. Leiden: Brill, 265-289.
- _____, 2014. Pain, pleasure, and the intentionality of emotions as experiences of values: A new phenomenological perspective. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 13.4 (Special Issue: ANDREAS ELPIDOROU και LAUREN FREEMAN, επιμ., *The Phenomenology and Science of Emotions*): 625-641.
- TITO, JOHANNA MARIA 1990. *Logic in the Husserlian Context*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- VANDEVELDE, POL 2008. An Unpleasant but Felicitous Ambiguity. *Sinn and Bedeutung* in Husserl's Revisions of the *Logical Investigations*. Στο: MAT-TENS (επιμ.) 2008, 28-48.
- WELTON, DONN (επιμ.) 1999. *The Essential Husserl*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- _____, 2000. *The Other Husserl: The Horizons of Transcendental Phenomenology*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.

Transcendental Aesthetic in Kant and Husserl: Experience, Conceptualization, and Theoretical Knowledge

Fotini VASSILIOU

Abstract

IN HIS Transcendental Aesthetic Kant states the synthetic *a priori* forms of time and space as the conditions of possibility of sensible intuition. Husserl criticized that view accusing Kant of being unable to discern time and space as forms of sensibility from time and space as constituted forms of perception. He also found the Kantian approach improper to deal with the constitutive syntheses of primordial experience *before* the application of the categories of pure reason (which for Husserl yields only objects of thought, e.g. geometrical objects). Husserl's Transcendental Aesthetic, on the other hand, is supposed to be the transcendental discipline that offers the *a priori* conditions for the constitution of *primordial* experience. With the present paper I intend to delineate the proper dimensions of such a discipline. For that purpose I first examine how the notion of a Husserlian Transcendental Aesthetic is being dealt with in the secondary literature and I show the inadequacy of the examined approaches. I focus my analyses on the core of primordial experience, namely the act of simple perception of natural things, and, based on Husserlian elements, I shed light on its pre-scientific, pre-conceptual and pre-predicative character. In view of those analyses I am then in the position to present Husserl's Transcendental Aesthetic as a unified and coherent theory and to offer the basic elements concerning its depth, height and breadth.

